

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jakob Gustafsson

Att förstå handlingar

En undersökning av uppsåt som bevisfråga och tolkningsfråga

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin för examen: HT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt om ämnet	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	7
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Metod	8
1.6 Material	9
1.7 Forskningsläge	9
1.8 Disposition	10
2 UPPSÅTSBEGREPPET	12
2.1 Uppsåtets funktion	12
2.2 Uppsåtets former	12
2.3 Dualism i uppsåtet	14
2.4 Dualism i handlingsbegreppet	15
2.5 Sammanfattning	16
3 UPPSÅT I PROCESSEN	17
3.1 Bevisprövning	17
3.2 Uppsåtets processrättsliga position	18
3.3 Sammanfattning	22
4 ATT BEVISA UPPSÅT	23
4.1 Två teman i doktrinen	23

4.1.1	Omöjligheten att bevisa uppsåt – det första temat	23
4.1.2	Uppsåt i handlingen – det andra temat	27
4.2	Sammanfattning och konsekvenser	30
5	PRAXIS	32
5.1	Uppsåtsbedömningar i HD	32
5.2	Klara fall	32
5.3	Oklara fall	34
5.4	Sammanfattning	36
6	SPRÅK, INTENTIONALITET OCH MENTALA TILLSTÅND	38
6.1	Wittgenstein	38
6.2	Språkspel och familjelikhet	38
6.3	Regler och regelföljande	40
6.4	Inre förnimmelser	42
6.5	Intentionalitet	45
6.6	Kunskap om det inre	48
6.7	Sammanfattning	49
7	TOLKNING	51
8	TILLÄMPNING OCH ANALYS	54
8.1	Uppsåt som mentalt tillstånd – den ontologiska aspekten	54
8.2	Uppsåt som meningsfullhet – den epistemologiska aspekten	55
8.3	Konsekvenser	58
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	62
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	65

Summary

This essay examines the concept of dolus in Swedish criminal law. It purports to examine the ontological and epistemological aspects of the notion in light of the philosophy of language of the later Ludwig Wittgenstein. The purpose is to show what consequences can be drawn from the assumptions made about the nature of the notion of dolus. Specifically, what is examined is the impact these assumptions have on how the method of proving dolus is conceived.

Some central strands of the doctrine of dolus in Swedish legal science are examined, showing an underlying conflict between the understanding of dolus as a mental state and the view that dolus is a trait of the inherent meaningfulness of actions. Furthermore some relevant cases are examined, attempting to differentiate between the clear cases of dolus and the ambiguous.

Through the theoretical framework of the philosophy of language primarily represented by the later Wittgenstein, the view of dolus as a mental state is shown to be untenable. It is proposed instead that dolus can be understood as a complex notion requiring evaluation and interpretation of acts. Furthermore, it is suggested that dolus cannot be understood as a matter of fact, but that it transcends the distinction of fact and law, involving both legal appraisal and fact finding.

The traditional problems of proving dolus is thereupon reformulated as a problem of evaluation and interpretation of acts. Through the difference between rule-following and interpretation suggested by Wittgenstein, the difference between the clear and the ambiguous cases of dolus can be understood. The specific problem relating to dolus which occurs in the ambiguous cases is then formulated as a problem of interpretation, as opposed to a problem of proof.

Sammanfattning

Föreliggande uppsats utreder uppsåtsbegreppet i svensk straffrätt. Den avser att undersöka de ontologiska och epistemologiska aspekterna av uppsåtsbegreppet i ljuset av Ludwig Wittgensteins senare filosofi. Syftet är att visa på hur uppsåtet har antagits existera, och vilka konsekvenser som kan dras utifrån dessa antaganden. I synnerhet handlar det om hur de påverkar inställningen till frågor om bevisning av uppsåt.

Några centrala teman i den svenska doktrinen om uppsåt undersöks, och en underliggande motsättning visas mellan synen på uppsåtet som ett mentalt tillstånd och uppsåtet som en intrinsikal del av handlandet i sig. Vidare undersöks några fall ur praxis för att visa på den skillnad som föreligger mellan hur de klara och de oklara fallen av uppsåt behandlas.

I ljuset av den teoretiska bakgrunden som utgörs av framförallt den senare Wittgensteins språkfilosofi hävdas att uppsåt inte kan förstås som ett mentalt tillstånd. Istället föreslås en syn på uppsåt som ett komplext begrepp som förutsätter värdering och tolkning av handlingar. Vidare hävdas att uppsåt inte kan ses som en ren sakfråga, utan att uppsåtsbegreppet överskrider distinktionen mellan rättsfrågor och sakfrågor och inbegriper både rättslig värdering och faktafrågor.

Den traditionella problematiken kring uppsåt omformuleras således som en fråga om värdering och tolkning av handlingar. Genom den distinktion mellan regelföljande och tolkning som hämtas från Wittgenstein kan skillnaden mellan de klara och de oklara fallen av uppsåt förstås. Den specifika problematik kring uppsåt som uppstår i de oklara fallen kan då formuleras som en tolkningsproblematik, i motsats till en bevisproblematik.

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Uta Bindreiter för värdefulla synpunkter och goda råd under uppsatsskrivandet.

Jakob Gustafsson
Lund, den 7 januari 2015.

Förkortningar

HD

Högsta domstolen

JT

Juridisk Tidskrift

NJA

Nytt Juridiskt Arkiv

SOU

Statens Offentliga Utredningar

SvJT

Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Allmänt om ämnet

Detta arbete tar sikte på uppsåtet i den svenska straffrätten. Av 1 kap. 2 § Brottsbalken framgår att en gärning, om inte annat är särskilt föreskrivet, ska anses som brott endast då den begås uppsåtligt. Typfallet av en uppsåtlig gärning har formulerats som ”en medveten, kontrollerad handling eller underlåtenhet.”¹ I bedömningen av uppsåt laboreras med avsikter, insikter och likgiltighet. Man talar om olika kognitiva tillstånd.² Rent allmänt beskrivs uppsåt som innebärande att gärningen begås med ”vett och vilja”.³

Uppsåtet intar en central roll i den svenska straffrätten, och det har debatterats under lång tid, och fortsätter att debatteras, hur uppsåtet ska förstås. Den mest uppmärksammade frågan torde vara hur uppsåtets nedre gräns ska formuleras; hur vi ska skilja det uppsåtliga agerandet från det endast vårdslösa. Även om denna fråga är väl värd att undersöka tycks det som om andra aspekter av uppsåtet har hamnat något i skuggan av denna problematik. Detta arbete ämnar därför i viss mån kringgå denna fråga för att istället diskutera möjligheterna att bevisa uppsåt.

Frågan om hur uppsåt kan bevisas hänger intimt samman med frågan om vad uppsåt egentligen är. Det handlar således om både en ontologisk och en epistemologisk aspekt. Även om uppsåtet är ett straffrättsligt begrepp, vars innehåll ytterst bestäms av det rättsliga systemet, är det nära sammankopplat med begrepp som likgiltighet, insikt och avsikt, och vi kan inte helt bortse från hur vi vanligen använder dessa begrepp även om vi är klara över att uppsåt är en konstruktion med ett visst syfte. Vårt ställningstagande i frågan om hur uppsåt bevisas måste alltså grundas på vissa antaganden om vad dessa ’mentala’ begrepp står för.

Centralt för vår förståelse av uppsåtet är de två ytterligheterna dualism och behaviorism. Enligt dualismen har vi att göra med en fysisk och en psykisk värld. Det mentala, våra tankar, känslor, avsikter och andra mentala tillstånd existerar på ett annat plan än våra kroppsrörelser. Vi har direkt tillgång till våra egna mentala tillstånd, medan vi om andra människors psyken endast kan göra hypotetiska resonemang och tentativa slutledningar. Enligt det behavioristiska perspektivet är mentala tillstånd ointressanta, möjligtvis endast illusioner. Vad som är intressant är istället beteendet. Istället för att fråga vilka mentala tillstånd och processer som svarar mot våra begrepp bör vi således fråga vilket beteende som är konstitutivt för dem.

---

1 Jareborg, Nils, *Uppsåt och oaktsamhet*, Iustus Förlag, Uppsala, 1986 s. 10 [i forts. Jareborg 1986].

2 Jareborg 1986, s 6.

3 Bergren m.fl. kommentar till Brottsbalken 1 kap. 2 §.

Den här uppsatsen avser att lösgöra diskussionen från denna dikotomi. Det finns ingen anledning att ge det mentala en privilegierad och oåtkomlig position, men heller ingen anledning att förneka det mentalas relevans.

För att uppnå detta måste distinktionen mellan det inre och det yttre, mellan det psykiska och det fysiska, omvärderas. Uppsatsen syftar till att ge en beskrivning av uppsåtet som varken reducerar det till rena kroppsrörelser eller till ett fördolt mentalt tillstånd. Detta kan ske genom att studera hur våra mentala begrepp fungerar och faktiskt används. Förhoppningsvis kan uppsatsen ge en klarare bild av vad det är vi talar om när vi talar om uppsåt. Många av de svårigheter som traditionellt sett sammanhängt med bevisning av uppsåt bör därmed kunna undvikas.

1.2 Syfte

Syftet med detta arbete är alltså att undersöka på vilka sätt vi talar om uppsåt, hur vi konstruerar begreppet och hur vi använder det praktiskt. Vad uppsatsen närmast avser att undersöka är hur uppsåt bevisas, dvs. vilka fakta i världen som låter oss säga att uppsåt föreligger eller inte föreligger. Men snarare än att ge ett förslag till hur uppsåt bör bevisas ämnar detta arbete att visa hur vi kan förstå det system för bevisning av uppsåt som vi faktiskt använder oss av utan att förutsätta en dualistisk eller behavioristisk förståelse av mänskligt beteende. Jag ämnar i detta syfte så att säga ta ett steg tillbaka och betrakta de epistemologiska förutsättningar som uppställs i diskussionerna kring uppsåt och se hur begreppet faktiskt behandlas.

Uppsåt som begrepp kan förstås på en rad olika sätt: Man kan, som Ivar Strahl gör, helt enkelt definiera uppsåtet som ett verktyg för att begränsa kriminaliseringen till vad som anses önskvärt att straffbelägga såsom uppsåtligt brott.⁴ Men det kan också förstås mer precist som ”en samlingsbeteckning på de olika mentala tillstånd (kognitiva eller voluntativa inställningar) som anses motsvara uppsåt”⁵.

Oavsett hur vi väljer att formulera uppsåtet ställs vi inför problem när det kommer till att bevisa det i ett konkret fall. Om uppsåt antas vara ett mentalt tillstånd uppkommer frågan om hur vi når kunskap om andras mentala tillstånd. Om vi antar att uppsåtet är något som kan utläsas ur handlingar och mänskligt beteende, så måste vi göra klart för oss *vad* det egentligen är vi utläser och *hur* vi gör det. Det är en stor skillnad mellan att betrakta handlingar som bevisfakta för ett mentalt tillstånd och att betrakta handlingen som betydelsebärande i sig själv, och beroende på hur vi ställer

---

⁴ Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Norstedt, Lund 1976, s 90 [i forts. Strahl 1976].

⁵ Ulväng, Magnus, *Uppsåt som rättsfaktum och bevistema*, i: *Festskrift till Per-Ole Träskman*, Norstedt Juridik, Stockholm, 2011, s. 468 [i forts. Ulväng 2011].

oss till denna fråga kommer olika omständigheter och metoder att bli relevanta för att utreda uppsåtet.

För att försöka ge en klarare bild av denna problematik kommer den svenska rättsliga diskussionen kring uppsåt att konfronteras med hur dessa frågor har behandlats inom den analytiska filosofin, främst representerad av filosofen Ludwig Wittgensteins senare verk. Genom att försöka klargöra hur utsagor om inre tillstånd har behandlats inom denna riktning av filosofin är förhoppningen att problematiken kring uppsåt ska framstå i ett nytt ljus. Uppsatsen avser att utmana synen på uppsåt som en ren bevisfråga och därigenom öppna för andra möjliga synsätt.

1.3 Frågeställningar

Frågeställningen som detta arbete ämnar besvara är: vilka konsekvenser får våra antaganden om uppsåtets natur för metoden att bevisa det? Den konsekvens som står i centrum för undersökningen är huruvida uppsåt kan förstås som en bevisfråga eller som en tolkningsfråga, vilket leder vidare till frågan om det kan anses utgöra en rättsfråga eller sakfråga.

Ur frågan om uppsåtets natur kan urskiljas två underfrågor. Dels rör det sig om en ontologisk aspekt, nämligen frågan om vad uppsåt antas vara, dels om en epistemologisk aspekt, dvs. hur vi införskaffar kunskap om uppsåtet; hur vi bevisar det. Dessa frågor influerar naturligtvis varandra, och ofta är det först när de epistemologiska aspekterna diskuteras som vi kan se hur uppsåtet antas existera.

1.4 Avgränsningar

Några avgränsningar kommer att behöva göras. För det första bör återigen understrykas att uppsatsen inte ämnar fastställa hur gränsdragningen mellan vårdslöshet och uppsåt ska dras. Uppsatsen utmynnar inte i rättsdogmatiska lösningar som kan tillämpas fixa och färdiga i rättssystemet.

En annan viktig avgränsning är att uppsatsen inte går närmare in på gärningsculpa eller handlingsbegreppet. Handlingsbegreppet tas enbart upp i den mån det är nödvändigt för att skilja detta från den egentliga uppsåtsproblematiken.

Det kan vidare anmärkas på att de övriga tänkare som tas upp i samband med Wittgenstein inte ges det utrymme som deras tankevärldar kanske hade förtjänat. För att göra uppsatsen överskådlig undviks längre teoretiska utläggningar kring dessa tänkare och de sätt på vilket de skiljer sig ifrån varandra. Avsikten har varit att ge en koherent beskrivning av ett sätt att förhålla sig till mänskligt beteende och språk, med grund i Wittgensteins

filosofi, och övriga tänkare har tagits med i den utsträckning de presenterat tankar som leder oss vidare i denna riktning.

1.5 Metod

Denna uppsats bygger på en analytisk metod som kan sägas vara en form av *deskriptiv kritik*, för att låna en term av rättsvetaren Joel Samuelsson.⁶ Den är deskriptiv i den meningen den avser att beskriva vilka grunder som diskussionerna om uppsåt bygger på.⁷ Kritiken är vidare en form av *språkkritik* i det avseende att vad som utgör föremålet för kritiken är språket, förstått som ”de inom en given kultur gemensamma formerna för tänkandet.”⁸ Hur vi talar om uppsåt, det språk som vi måste använda oss av när vi talar om det, antas alltså leda oss att tänka i vissa banor, att ställa vissa frågor och identifiera vissa problem. Den deskriptiva kritiska metod som uppsatsen tillämpar, ämnar genomlysna detta språk och visa hur vi kan tänka i andra banor, hur problemen kan omformuleras och hur andra frågor kan ställas. Istället för att fråga hur uppsåt kan och bör bevisas, kan vi fråga vilka antaganden som lett fram till att uppsåtsproblematiken formulerats så som den har gjorts.

Metodvalet innebär ett något annorlunda förhållningssätt till den rättsliga doktrinen än vad som vore aktuellt med ett traditionellt rättsdogmatiskt perspektiv. Avsikten med redogörelserna för doktrinen är inte att ge belägg för en tolkning av rättsläget snarare än en annan, utan att visa inom vilka ramar och med vilka utgångspunkter debatten om uppsåtet utspelas. Genom att visa var skiljelinjerna går mellan de olika perspektiv som företräds i debatten kan det kunskapsteoretiska grundproblemet förmås att framträda.

Med detta angreppssätt kommer även uttalanden och rättsfall som i vissa avseenden skulle kunna betraktas som daterade att bli relevanta. Det finns helt enkelt ingen anledning att förutsätta att de grundläggande ontologiska och epistemologiska problemen som häftar vid uppsåtet drastiskt skulle ha ändrat karaktär under senare tid, oavsett att själva uppsåtsbegreppet har omformulerats i praxis relativt nyligen.⁹

Den deskriptiva aspekten av metoden får vidare till följd att uppsatsen inte primärt är avsedd att resultera i färdiga lösningar på rättsdogmatiska problem. Uppsatsen ger inte svar på hur uppsåtsbegreppet ska formuleras eller ens hur uppsåt bör bevisas. Uppsatsen vill snarare visa på ett nytt sätt att se på problemet, ett nytt sätt att *förstå* begreppet uppsåt. Vissa anmärkningar kommer att göras kring frågan om uppsåt är en sakfråga eller en rättsfråga, men syftet är inte att ändra den befintliga systematiken utan att

---

⁶ Jfr. Samuelsson, Joel, *Tolkning och utfyllning: Undersökningar kring ett förmögenhetsrättsteoretiskt tema*, Iustus Förlag, Uppsala, 2008, s. 35 [i forts. Samuelsson 2008].

⁷ Samuelsson 2008 s. 35-36.

⁸ Ibid. s. 47.

⁹ Se NJA 2004 s. 176.

visa på konsekvenser av denna. Förhoppningsvis kan detta resultat i sin tur i förlängningen ha en funktion i det rättsdogmatiska sammanhanget.

1.6 Material

Materialet som kommer att undersökas i uppsatsen är främst svensk straffrättslig doktrin. Avsikten har varit att ha ett brett underlag och därför har jag eftersträvat att ta med ett stort antal författare. Här kan kort nämnas Christian Diesens *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål* (1993) och Magnus Ulvängs *Uppsåt som rättsfaktum och bevistema i: Festskrift till Per-Ole Träskman* (2011) som fått representera två olika teman inom den straffrättsliga doktrinen.¹⁰ Förutom den straffrättsliga doktrinen utgör praxis från Högsta domstolen ett viktigt undersökningsobjekt.

Det filosofiska avsnittet bygger framförallt på Ludwig Wittgensteins verk *Filosofiska undersökningar* (2012). Detta verk utgör kärnan i uppsatsens filosofiska bakgrund, men ett antal andra författare har tagits med för att komplettera texten och fylla igen vissa luckor. Här kan nämnas Gilbert Ryles *The Concept of Mind* (2000) och John R. Searles *Consciousness and language* (2002).

1.7 Forskningsläge

Det har skrivits mycket om uppsåt i den svenska doktrinen och även om den stora merparten har handlat om hur uppsåtet ska konstrueras, föreligger det en mängd arbeten som tillhandahåller synpunkter på bevisning av uppsåt.

Samuel Cavallin har i sitt arbete *Skuld* (1999) angripit den dualistiska traditionen i uppsåtsdiskussionerna och försökt formulera ett mer gärningsbaserat uppsåtsbegrepp. Även Fredrik Ingblad¹¹ och Magnus Ulväng¹² har skrivit artiklar som ifrågasätter antagandet att uppsåtet är något fördolt i gärningspersonens inre och istället betonat att bedömningar av uppsåt handlar om att tolka och förstå handlingar. Denna uppfattning framgår dessutom redan i Nils Jareborgs arbeten¹³.

Även om den strikt dualistiska uppfattningen därmed inte kan anses stå oemotsagd är det ingalunda en heterogen uppfattning som framträder i den

---

¹⁰ Se kap. 4.

¹¹ Se Ingblad, Fredrik, *Brottslig karaktär? Brottskapitetens betydelse vid uppsåtsprövningen*, i: Juridisk Tidskrift nr 4 2000/01.

¹² Se Ulväng Magnus, *Uppsåt som rättsfaktum och bevistema*, i: *Festskrift till Per-Ole Träskman*, Norstedt Juridik, Stockholm, 2011.

¹³ Se t.ex. Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag, Uppsala, 2001, Jareborg Nils, *Handling och uppsåt: en undersökning av doluslärans underlag*, Norstedt, Stockholm, 1969.

moderna doktrinen. Ofta stannar också diskussionen vid konstaterandet att uppsåtet kan utläsas ur handlingar, och en problematisering av den tolkningsprocess som därmed förutsätts tycks inte ha förekommit.

Detta arbete ämnar därför fördjupa diskussionen, dels genom att förankra den i en kunskapsteoretisk bakgrund, dels genom att försöka följa dessa antaganden till deras nödvändiga konsekvenser.

Vidare bör nämnas de arbeten som gjorts av Joel Samuelsson på avtalsrättens område, *Tolkning och utfyllning* (2008) och *Tolkningslärans gåta* (2011), vars angreppssätt i tillämpningen av Wittgensteins idéer på juridiken på ett flertal sätt är likt det som används i förevarande arbete.

1.8 Disposition

Uppsatsen inleds med en genomgång av debatten kring uppsåt i svensk straffrätt. Kapitel 2 redogör för uppsåtets funktion i straffrätten och hur uppsåtsbegreppet har utvecklats. Vidare undersöks den diskussion som pågått kring hur uppsåtet ska formuleras och vilka underbegrepp man arbetar med. Vi ser även lite närmare på de dualistiska antaganden som gjorts vad gäller uppsåts- och handlingsbegreppet, och hur denna tendens har kritiserats.

Kapitel 3 behandlar bevissystematiken i svensk processrätt och hur uppsåtet kan inordnas i denna systematik. Här handlar det således om vad som antas utgöra slutligt bevisstema, bevisfakta, hjälpfakta etc. för uppsåt.

Denna diskussion fördjupas i kapitel 4 genom att studera några författares ståndpunkter i frågan om hur uppsåtet kan bevisas i praktiken. Avsikten är att försöka identifiera de olika problem som bevisningen av uppsåtet har ansetts medföra och vilka lösningar som har föreslagits. Utifrån denna diskussion dras sedan några slutsatser kring vilka grundläggande antaganden som underbygger diskussionen och problemformuleringarna.

Kapitel 5 ser närmare på ett antal fall i praxis från Högsta domstolen. Avsikten med detta avsnitt är att studera hur domstolen faktiskt resonerar när det gäller bevisning av uppsåt och hur man i domskälen motiverar sitt ställningstagande i frågan.

Därefter inleds i kapitel 6 diskussionen av den analytiska filosofin med betoning på Ludwig Wittgensteins senare arbeten. I kapitlet redogörs för en viss syn på språket som möjliggör ett sätt att förhålla sig till mentala begrepp som inte tvingar oss att välja mellan dualism och behaviorism.

Kapitel 7 ägnas åt problematiken kring avtalsstolkning och partsviljan som subjektivt fenomen. Avsikten är att försöka visa på likheter mellan uppsåt och partsviljan som subjektivt fenomen.

I kapitel 8 tillämpas de teoretiska övervägningarna som gjorts på uppsåtsbegreppet. Analysen utgör ett försök att klargöra den ontologiska och den epistemologiska aspekten av uppsåt och förklara hur våra ställningstaganden i dessa frågor får konsekvenser för hur vi kan förstå uppsåtet i den rättsliga systematiken.

2 Uppsåtsbegreppet

2.1 Uppsåtets funktion

Innan redogörelsen för uppsåtsbegreppet och de olika uppsåtsformer som förekommer i doktrinen påbörjas bör några anmärkningar göras kring uppsåtets funktion. Vad är syftet med uppsåtsbegreppet, och varför upprätthålls kravet på uppsåt?

Enligt *skuldprincipen* förutsätts för brott att gärningspersonen har visat skuld i något avseende. På denna grund utesluts strikt ansvar från straffrätten. Enligt *täckningsprincipen* ska uppsåtet/oaktsamheten vidare huvudsakligen omfatta alla gärningsomständigheter.¹⁴ Dessa principer kan till viss del härledas ur *konformitetsprincipen*, som innebär att en person inte bör anses ansvarig för ett brott, om han inte kunde rätta sig efter lagen.¹⁵ Skuldprincipen kan således ses som ett utflöde av konformitetsprincipen i det att en person som visat skuld är en person som trots förmåga och tillfälle att rätta sig efter lagen ändå, av oaktsamhet eller uppsåt, inte gjort det. Skillnaden mellan uppsåt och oaktsamhet får förstås som en skillnad i grad av skuld. Det finns större anledning att klandra någon som agerat uppsåtligt än någon som endast agerat vårdslöst.¹⁶

Det subjektiva elementet fungerar således på åtminstone två sätt, det skiljer ett straffvärdigt handlande från ett icke-straffvärdigt i enlighet med konformitetsprincipen, och det låter oss gradera skulden av ett visst straffvärdigt handlande enligt skuldprincipen.

2.2 Uppsåtets former

Uppsåtsbegreppet har traditionellt varit indelat i tre olika uppsåtsformer: *direkt uppsåt*, *indirekt uppsåt* och *eventuellt uppsåt*.¹⁷ Direkt uppsåt betecknar det fall då en följd är avsedd av gärningspersonen dvs. ett syfte med gärningen. Indirekt uppsåt betecknar det fall då gärningspersonen ser följderna som nödvändigt förbunden med den åsyftade följderna av hans handling. Den aktuella följderna är således en bieffekt och inte ett syfte med handlingen, men gärningspersonen inser att hans handlande kommer att resultera i den. Det eventuella uppsåtet har i Sverige traditionellt formulerats såsom att gärningspersonen förstår att en viss följd kan inträffa, och att det

---

¹⁴ ¹⁴ Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, Iustus, Uppsala, 2011, s. 297 [i forts. Asp & Ulväng 2011].

¹⁵ Asp & Ulväng 2011, s. 298.

¹⁶ Jareborg, Nils, *Essays in Criminal Law*, Iustus Förlag, Uppsala 1988, s. 44.

¹⁷ Asp & Ulväng 2011, s. 311.

genom ett hypotetiskt prov kan hållas för visst att han skulle ha handlat såsom han gjorde även om han varit säker på att följden skulle inträffa.¹⁸

Denna systematik utsattes under lång tid för kritik, främst med avseende på det eventuella uppsåtet med det hypotetiska provet, och genom två avgöranden från HD kom uppsåtsbegreppet att omformuleras. I NJA 2002 s. 449 uttalades att det eventuella uppsåtet med det hypotetiska provet var föremål för en övertygande kritik. Justitieråden var emellertid oeniga om vilken uppsåtsform som skulle ersätta denna för att bestämma uppsåtets nedre gräns. Avgörandet kom att basera sig på ett *likgiltighetsuppsåt*, medan två justitieråd i en skiljaktig mening ville fälla till ansvar utifrån ett slags *kvalificerat sannolikhetsuppsåt*. Detta uppsåt förklarades som att den ”nedre gränsen för uppsåt bör helt enkelt dras vid insikt om att sannolikheten för effekten är alldeles övervägande eller vid insikt om att effekten kommer att uppstå i ett normalt händelseförlopp.”¹⁹

I NJA 2004 s. 176 kom rättsläget att klargöras ytterligare. HD formulerade dels ett *insiktsuppsåt*, dels ett *likgiltighetsuppsåt*. Insiktsuppsåtet innebär att insikt (praktisk visshet) om att en effekt kommer att inträda eller att en viss omständighet föreligger är tillräckligt för att konstatera uppsåt. Likgiltighetsuppsåtet å sin sida konstruerades såsom bestående av två led. Dels måste gärningspersonen ha varit medvetet oaktsam i förhållande till effekten/omständigheten, dvs. haft en insikt om risken, dels måste gärningspersonen ha haft en sådan inställning att förverkligandet av effekten inte utgjorde ett relevant skäl för denne att avstå från gärningen, dvs. ha varit likgiltig till förverkligandet av effekten.²⁰

Skillnaden mellan likgiltighetsuppsåtet och det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov bör emellertid inte överdrivas. Enligt Ulväng är ett

positivt utfall på det hypotetiska provet [...] logiskt ekvivalent med att vara likgiltig inför följden. Ett negativt utfall på det hypotetiska provet är detsamma som att gärningsmannen endast är likgiltig inför risken (medveten oaktsamhet). En tentativ slutsats är således att likgiltighetsuppsåt träffar de fall där det hypotetiska provet besvaras utifrån faktorer med anknytning till likgiltighet som inställning i ett konkret fall.²¹

Även Petter Asp anser att det hypotetiska provet kan anses vara ett slags test på huruvida gärningspersonen varit likgiltig i relevant mening.²² Provet kan alltså ses som ett test på huruvida bevisningen för den likgiltiga inställningen är tillräckligt stark.²³ Det handlar således om att utränga sådana bedömningar som hänför sig till gärningspersonens karaktär och istället fokusera på likgiltighet såsom den manifesteras i en gärning. De fall där följden är avsedd av gärningspersonen kan ses som ett specialfall av

¹⁸ Asp & Ulväng 2011, s 312- 314.

¹⁹ NJA 2002 s. 449, s. 460.

²⁰ Asp & Ulväng 2011, s. 319-320.

²¹ Ulväng, Magnus, *Likgiltighetsuppsåt*, i: SvJT 2005 (s.1-17) s. 3 [i forts. Ulväng 2005].

²² Asp, Petter, *Uppsåtets nedre gräns – en efterlängtnad sequel*, I: Juridisk Tidskrift nr. 2 2004/05 s. 387 [i forts. Asp 2004/05].

²³ Asp 2004/05 s. 390-391.

likgiltighets uppsåt, där den fientliga attityd som avsikten innebär är tillräcklig för att konstatera likgiltighet. Likgiltighets uppsåtet skulle alltså därigenom komma att täcka vissa fall som tidigare fallit under direkt uppsåt.²⁴ Man kan emellertid även tala om ett *avsikts uppsåt* för de situationer då följden varit ett syfte med handlingen. Denna uppsåtsform motsvarar således i stort det direkta uppsåtet.²⁵

2.3 Dualism i uppsåtet

Ett centralt tema i diskussionerna kring uppsåt är skillnaden mellan ett dualistiskt och ett icke-dualistiskt synsätt på mänskligt handlande. Ett dualistiskt synsätt innebär en absolut skiljelinje mellan det inre och det yttre, mellan det kroppsliga och det själsliga. Detta synsätt kan spåras långt tillbaka men görs förmodligen mest explicit hos den franske filosofen René Descartes. Synsättet innebär att det inre och det yttre är placerat på två olika metafysiska plan där det inre och psykiska inte existerar i världen på samma sätt som det kroppsliga och fysiska.²⁶

Den dualistiska uppdelningen mellan handling och vilja kom att tränga in i straffrätten under slutet av 1800-talet. Innan dess hade uppsåt bedömts *gärningsmässigt* såsom viljaverk, dvs. utan en skarp åtskillnad mellan viljan och handlandet.²⁷ Detta innebär emellertid inte att gärningar tidigare bedömdes rent objektivt utan hänsyn till uppsåt; en viktig skillnad gjordes redan tidigt mellan viljaverk och vådaverk. Enligt Cavallin gjordes uppsåtsbedömningen emellertid som en del av bedömningen av gärningens *mening*.²⁸ Den strikta uppdelningen mellan det subjektiva och objektiva tycks således inte ha förelegat.

Allteftersom den dualistiska uppfattningen vann mark blev viljandet som något skilt från handlandet centralt. För Hagströmer uppstod således problemet att utröna gärningspersonens vilja, eftersom denna var något om vilket endast gärningspersonen själv kunde ha kunskap. Hagströmer betonade att endast en yttre handling kunde ge information om denna vilja.²⁹

Johan C. W. Thyren företrädde en tydligt dualistisk hållning, med en strikt uppdelning mellan kroppsrörelserna och viljandet.³⁰ I sitt verk *Principerna för en strafflagsreform* presenterade han *dolus eventualis* med det hypotetiska provet som gränsdragningsbegrepp mellan uppsåt och culpa.³¹

---

²⁴ Ulväng 2005, s. 4.

²⁵ Asp & Ulväng 2011, s. 323.

²⁶ Kenny, Anthony *Västerlandets filosofi*, Thales, Stockholm 2009, s. 332.

²⁷ Cavallin, Samuel, *Skuld*, Iustus förlag, Uppsala 1999, s. 190 [i forts. Cavallin 1999].

²⁸ Cavallin 1999, s. 167.

²⁹ Ibid, s. 185-186.

³⁰ Ibid, s. 186.

³¹ Thyren, Johan C. W., *Principerna för en strafflagsreform del III*, Berlingska boktryckeriet, Lund, 1914, s. 33 [i forts. Thyren 1914].

För Thyrén var den samhällsfarliga viljan det centrala för brottsbegreppet.³² Denna vilja orsakar enligt Thyrén det objektiva resultatet genom en *innervation*, som alltså får ses som bryggan mellan det inre och det yttre och själv varken är fysisk eller psykisk.³³ Thyréns idéer fick genomslag i Strafflagskommissionen, där han själv deltog som ledamot, och kommissionens förslag till ny strafflag i SOU 1923:9 byggde i stor utsträckning på hans systematik. Förslaget ledde inte till lagstiftning, men det eventuella uppsåtet med det hypotetiska provet kom likväl att få genomslag i praxis.³⁴ Genom denna uppsåtsform öppnades för att hänsyn kunde tas till gärningspersonens karaktärsdrag, något som vid andra uppsåtsbedömningar skulle vara irrelevant.³⁵ Tidigare brottslighet eller dylikt kunde alltså förstås som indikationer på att personens handlande i det aktuella fallet var motiverat av en samhällsfarlig vilja.

2.4 Dualism i handlingsbegreppet

Vid sidan av den dualistiska indelningen mellan handling och vilja/insikt såsom den förekommer i uppsåtsdiskussionerna föreligger en annan dualism som vill konstruera själva handlingen som indelad i en psykisk viljeakt och en kroppsrörelse. Det handlar således om ett sätt att kvalificera handlingar som endast de kroppsrörelser som orsakats av en viljeakt. Därigenom skulle reflexrörelser och andra kroppsrörelser som gärningspersonen inte har kontroll över att uteslutas från att betraktas som handlingar.

Jareborg menar att denna föreställning har förelegat hos merparten av de straffrättsteoretiker som uttalat sig i frågan.³⁶ Jareborg påpekar att handlingsbegreppet placeras på brottsbegreppets objektiva sida, och att diskussionerna kring viljemomentet i handlandet således berör något annat än uppsåt.³⁷ Viljemomentet får förstås som något som logiskt föregriper uppsåtsdiskussionen, och som kvalificerar en handling såsom handling och därmed möjlig att vara uppsåtlig eller inte.

Denna tendens hos straffrättsteoretikerna tillskriver Jareborg en förlegad dualistisk uppfattning om förhållandet mellan kropp och själ.³⁸ Även H.L.A. Hart har kritiserat denna tendens hos straffrättsteoretiker. Den fundamentala brist på frivillighet som vissa handlingar uppvisar vill han istället definiera såsom ”movements of the body which occurred although they were not appropriate, i.e. required for any action (in the ordinary sense of action)

---

³² Thyrén 1914, s. 4.

³³ Ibid, s. 47, se även Jareborg *Handling och uppsåt: en undersökning av doluslärans underlag*, Norstedt, Stockholm, 1969 s s. 22 [i forts. Jareborg 1969].

³⁴ SOU 1996:185 s. 103.

³⁵ Jareborg, 1969 s. 29.

³⁶ Ibid, s. 68.

³⁷ Ibid, s. 68.

³⁸ Ibid, s. 69.

which the agent believed himself to be doing.”³⁹ Handlingar som inte har något samband med något som den handlande ansåg sig göra, t.ex. reflexrörelser eller handlingar i sömnen, kan således uteslutas på denna grund. Hart skiljer dessa fundamentalt ofrivilliga rörelser, såsom epileptiska anfall, sömngång etc. från området för uppsåt.⁴⁰

Både Jareborg och Hart vänder sig alltså mot idén om en psykisk viljeakt, ett helt mentalt fenomen som kvalificerar handlandet som handlande, men behåller samtidigt det grundläggande kravet på frivillighet och kontroll hos handlandet. I den moderna svenska straffrättsliga systematiken förs detta krav på handlingskontroll in som en del av vad som avses med begreppet *gärningsculpa*.⁴¹

2.5 Sammanfattning

Svensk straffrätt har således idag ett tredelat uppsåtsbegrepp som inbegriper avsikts-, insikts-, och likgiltighetsuppsåt. Sannolikhetsuppsåtet och det eventuella uppsåtet med det hypotetiska provet får anses tillbakavisade av HD.

Den dualistiska uppfattningen av uppsåtet som någonting fördolt i människans hjärna har kritiserats och det likgiltighetsuppsåt som ersatt det hypotetiska provet kan ses som en betoning av uppsåtsbedömningens gärningsinriktade karaktär.

Samtidigt laborerar man med sådana begrepp som avsikt, insikt och likgiltighet. När uppsåt ska bevisas måste således dessa mentala egenskaper på något sätt bevisas. Även om gärningspersonens allmänna karaktär har utrangerats från uppsåtsbedömningen kvarstår frågan om hur man från en viss gärning kan sluta sig till att dessa mentala företeelser föreligger.

Vi har också sett att vi måste skilja från uppsåtet frågor om reflexrörelser och liknande. Uppsåtet kommer således in först när en handling föreligger, och vissa kroppsrörelser är därmed redan uteslutna från uppsåtsproblematiken. Handlingsbegreppet och *gärningsculpa* kommer emellertid inte att utredas närmare i uppsatsen. Vi nöjer oss här med att konstatera att en handling för att över huvud taget kunna bedömas som uppsåtlig eller inte först måste innefatta en viss frivillighet och kontroll.

Nästa kapitel kommer att ägnas de processuella förutsättningarna för bevisning och hur de specifika bevisproblemen kring uppsåt har hanterats i doktrinen.

---

³⁹ Hart, H.L.A., *Punishment and Responsibility*, Oxford University Press, London, 1970, s. 105 [i forts. Hart 1970].

⁴⁰ Hart 1970, s. 106-107.

⁴¹ Asp & Ulväng 2011, s. 148.

3 Uppsåt i processen

3.1 Bevisprövning

För att kunna se närmare på hur uppsåt bevisas och hur det ska behandlas processuellt ska en överblick ges över de termer som vi använder när det gäller bevisning. Framställningen bygger på Ekelöfs systematik.

Förts måste skillnaden mellan bevisfrågor/sakfrågor och rättsfrågor beaktas. Bevisprövning handlar om sakfrågor/bevisfrågor, alltså om att fastlägga ett objektivet händelseförlopp genom sannolikhetsbedömningar och liknande resonemang. Rättsfrågor innebär istället normativa bedömningar, som t.ex. när en domstol har att avgöra om ett handlande varit culpöst.⁴² Sakfrågan kan förstås som frågan om vilka rättsfakta som föreligger i ett aktuellt fall, medan rättsfrågan rör vilka rättsföljder som dessa ger.⁴³

Rättsfakta är sådana omständigheter som kan subsumeras under ett rekvisit i en lagregel, dvs. de rättsligt relevanta omständigheterna. En distinktion kan göras mellan konkreta och abstrakta rättsfakta. Abstrakta rättsfakta är de olika rekvisit som grundlägger förutsättningarna för ansvar för brott och som domstolen förmodas känna till enligt principen *iura novit curia*. Konkreta rättsfakta är istället de faktiska omständigheter som läggs till grund för ansvarstalan.⁴⁴ Begreppet abstrakta rättsfakta är synonymt med begreppet rekvisit.⁴⁵ Ett *bevistema* anger vad som ska styrkas med en viss bevisning, medan ett *bevismedel* är vad som åberopas som bevisning. Bevismedel innehåller eller ger uttryck för vissa *bevisfakta*, vilka karaktäriseras av Ekelöf som medelbart relevanta omständigheter som har betydelse som bevis för omedelbart relevanta omständigheter, dvs. rättsfakta.⁴⁶

Även *erfarenhetssatser* kommer att spela in i bevisningen av ett visst faktum. En erfarenhetssats är enligt Ekelöf ett påstående om sambandet mellan två företeelser som antas gälla generellt. Sådana samband fastställs genom induktion; en slutsats om sambandet dras från ett antal enskilda fall. Ekelöfs exempel är att om man kan visa att en bil haft en bromssträcka på 80 meter så har bilens hastighet varit ungefär 100 km i timmen. Detta har kunnat slås fast genom experiment eller observationer av bilar som kört i denna hastighet och bromsat in. Enligt Ekelöf är emellertid en slutsats

---

⁴² Heuman, Lars, *Sammanblandning av bevisfrågor och rättsfrågor vid underlåtenhetsansvar*, i: SvJT 2014 s. 359.

⁴³ Samuelsson 2008, s. 569.

⁴⁴ Ulväng 2011, s. 467.

⁴⁵ Lindblom, Per Henrik, *Processens arkitektur: Jakten på det slutliga bevistemat i ett funkishus med flera våningar*, i: *Vänbok till Torleif Bylund*, Iustus Förlag, Uppsala 2003, s. 175 [i forts. Lindblom 2003].

⁴⁶ Ekelöf m.fl., *Rättegång IV*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009, s.14-15 [i forts. Ekelöf 2009].

grundad på ett sådant samband inte tillräcklig för att läggas till grund för en dom. Utöver ett sådant samband krävs vissa *hjälpfakta*. Med hjälpfakta avser Ekelöf en omständighet som förstärker eller försvagar ett bevisfaktums *bevisvärde*. I fallet med bilen kan sådana faktorer som underlaget, bilens skick etc. vara sådana hjälpfakta som höjer eller sänker bevisvärdet av det ursprungliga bevisfaktumet, i det här fallet bromssträckan.⁴⁷

Ekelöf noterar att det är ovanligt att en erfarenhetssats underbyggs av systematiska undersökningar, och att det istället är vanligt att sådana slutsatser grundas på vår livserfarenhet, osystematiska induktioner och uppskattningar som på ett oprecist sätt anger hur det vanligen ligger till.⁴⁸

Bevisfakta kan vara kausala eller icke-kausala. Ett kausalt bevisfaktum har orsakats av det bevistema som det avser att bevisa. Om ett vittne har sett den tilltalade utföra en viss handling så har handlingen orsakat att vittnet kunde varsebli detta. Ett icke-kausalt bevisfaktum är däremot ett bevisfaktum som inte orsakats av bevistemat. Om en person kan visas ha haft ett motiv att utföra den brottsliga handlingen som han är åtalad för, så har motivet inte orsakats av den brottsliga handlingen och är därför icke-kausalt.⁴⁹

Ett bevisfaktum kan vidare ingå i en kedja av bevisfakta där ett bevisfaktum bevisar ett annat som i sin tur bevisar ett rättsfaktum. Ett vittnesmål kan således vara bevisfaktum för en viss omständighet som i sin tur är bevisfaktum för ett rättsfaktum. I sådana kedjor är varje led, utom det första och sista, samtidigt bevistema för det föregående och bevisfaktum för det följande. Det sista bevistemat är ett *slutligt bevistema* och kan endast avse ett rättsfaktum, medan andra bevistema kan avse bevisfakta, hjälpfakta, eller erfarenhetssatser.⁵⁰

3.2 Uppsåtets processrättsliga position

Hur ska uppsåtet placeras in i denna systematik? Är uppsåt ett abstrakt rättsfakta eller ett konkret? Vad kan vara bevisfakta, och vilka hjälpfakta och erfarenhetssatser kan man ta hjälp av? Hur formuleras det slutgiltiga bevistemat för uppsåt? Vi kommer härnäst att redogöra för några olika uppfattningar som förekommer i doktrinen. Någon konsensus kring hur uppsåtet ska conceptualiseras tycks inte finnas, utan svaret på frågorna blir i stor utsträckning beroende på vissa antaganden och avvägningar som görs av respektive författare. Det urval av författare som representeras nedan är avsett att visa på några olika sätt att förhålla sig i frågan.

---

⁴⁷ Ekelöf 2009, s. 18-19.

⁴⁸ Ibid, s. 20.

⁴⁹ Ibid, s. 24-25.

⁵⁰ Ibid, s. 21-22.

Enligt Per-Henrik Lindblom är den bevisning man har att tillgå för uppsåt ofta inte kausal utan *strukturell*. Den bygger på frekvenser, dvs. vad som är vanligt vid ett visst beteende.⁵¹ ”Uppsåtet växer fram som formen på den sista pusselbit som passar precis in i tomrummet i det pussel man lägger med det övriga processmaterialet. Ett handlande fogas in i ett mönster – en struktur – så att gärningen ter sig motiverad, förklarlig och trovärdig; uppsåtet ger då handlingsförloppet sammanhang och inre mening.”⁵² Den strukturella bevisningen som blir aktuell för direkt uppsåt består främst i bevisade objektiva brottsrekvisit, vilka alltså tjänar som bevisfakta för uppsåtet.⁵³ Enligt Lindblom behandlas culpa och uppsåt olika i processuellt hänseende i det att de objektiva gärningsmomenten utgör *element i själva vårdslösheten* medan de för uppsåt endast är bevisfakta.⁵⁴ Även om man – i alla fall i vissa situationer – kan acceptera att direkt uppsåt bevisas genom strukturell bevisning så är detta enligt Lindblom betydligt mer komplicerat vid indirekt och eventuellt uppsåt.⁵⁵ Här är man ”på väg bort från den konkreta gärningen i riktning mot den tilltalades person och försöker kanske bilda sig en föreställning om den tilltalades själsliv. Ibland anser man sig till och med kunna läsa tankar som den tilltalade ännu ej tänkt”⁵⁶.

Detta leder Lindblom till att konstatera att även om direkt uppsåt kan behandlas som slutligt bevisstema i den mån bevisningen består av enbart bevisade objektiva gärningsmoment, kan detta inte gälla för alla former av uppsåt. Åtminstone indirekt och eventuellt uppsåt måste behandlas som rekvisit/abstrakta rättsfakta, och det slutliga bevisstemat för sådana rekvisit måste således preciseras och konkretiseras.⁵⁷ Uppsåt är ett konkret subjektivt gärningsmoment som ska subsumeras under det subjektiva rekvisitet. Lindblom anser därför att åklagaren har att åberopa denna omständighet för att den tilltalade ska få veta vad han anklagas för.⁵⁸ Att endast åberopa uppsåt kan inte enligt Lindblom anses tillräckligt preciserat som slutligt bevisstema för eventuellt uppsåt (eller likgiltighetsuppsåt) eller indirekt uppsåt.⁵⁹

Lindblom diskuterar NJA 2002 s. 449 och de olika uppsåtsformer som förespråkats av de olika ledamöterna. Enligt Lindblom kan ledamöternas inställningar alla tolkas såsom att *uppsåtligen* var det slutliga bevisstemat och att allt övrigt processmaterial därför var bevisfakta i uppsåtsdelen.⁶⁰ En sådan tolkning innebär således att uppsåt är både rekvisit och slutligt bevisstema, och därmed samtidigt ett abstrakt och konkret rättsfaktum. Det sker ingen konkretisering av uppsåtet i formuleringen av det slutliga bevisstemat.

---

⁵¹ Lindblom 2003, s. 232.

⁵² Ibid, s 232.

⁵³ Ibid, s. 234.

⁵⁴ Ibid, s. 235.

⁵⁵ Ibid, s. 233.

⁵⁶ Ibid, s. 233-234.

⁵⁷ Ibid, s. 235.

⁵⁸ Ibid, s. 240.

⁵⁹ Ibid, s. 241.

⁶⁰ Ibid, s. 243-244.

Men han föreslår även alternativa tolkningar: vad gäller det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov föreslår Lindblom en tolkning som går ut på att risken, den tilltalades insikt och det hypotetiska provet skulle vara slutgiltiga bevissteman för vilka de faktiska gärningsmomenten (dvs. bevisade konkreta rättsfakta i den objektiva delen) är bevisfakta.⁶¹

För likgiltighetsuppsåt kan risken, insikten och likgiltigheten ses som slutliga bevissteman och att återigen de faktiska gärningsmomenten i den objektiva delen tjänar som bevisfakta för dessa.⁶²

För en sannolikhetsmodell/insiktsmodell, kan det övergripande bevisstemat formuleras som 'en insikt om en mycket hög grad av sannolikhet för effektens inträde', vilket i sin tur kan brytas ner till tre underbevissteman, risken för effekten, att den tilltalade haft insikt om risken, och att han uppfattat sannolikheten för effekten som mycket hög.⁶³

Lindblom menar slutligen att det är av vikt att det slutgiltiga bevisstemat för de subjektiva rekvisiten dekonstrueras och konkretiseras i betydligt större utsträckning än vad som varit praxis. Större krav på precisering bör vidare gälla när uppsåtsformen är indirekt uppsåt eller någon form av eventuellt uppsåt/likgiltighetsuppsåt.⁶⁴

Enligt Klami m.fl. sker det vid bevisprövningen av uppsåt ett samspel mellan *konkret bevisning*, *erfarenhetssatser* och *normativa bedömningar*.⁶⁵ När det gäller bevisning av uppsåt finns emellertid inga kausala erfarenhetssatser; det finns inga konkreta fakta som har en kausal relation till det vi kallar uppsåt. Istället handlar det om erfarenhetssatser som låter oss förstå och förklara mänskligt handlande. Men när vi tolkar handlingar på detta sätt kan det göras *individuellt* eller *idealtypiskt*. Vi kan antingen uttala oss om vad gärningspersonen faktiskt avsåg eller insåg eller om vad en person typiskt sett avser eller inser i en motsvarande situation. Även om det främst är vad gärningspersonen faktiskt haft för inställning som man är ute efter måste sådan kunskap enligt Klami m.fl. kompletteras med allmän erfarenhetskunskap. De ifrågasätter vidare om det föreligger någon grundläggande skillnad mellan dessa två sätt att förstå handlingar.⁶⁶ De konstaterar att det inte finns någon ”*principiell* skillnad mellan kausala erfarenhetssatser och förståelsemönster när det gäller *bevismekanismen*; om det finns någon skillnad, beror den på graden av säkerhet och robusthet i det förhandenvarande fallet.”⁶⁷

---

⁶¹ Lindblom 2003, s. 243-244.

⁶² Ibid, s. 244-245.

⁶³ Ibid, s. 245.

⁶⁴ Ibid, s. 248-249.

⁶⁵ Klami H T, Sorvetulla J, Hatakka M, *Att bevisa uppsåt: synpunkter på bevismekanismen inom dolusläran*, i: Tidskrift for Rettsvitenskap, 1988, Universitetsforlaget, Oslo s. 391 [i forts. Klami m.fl. 1988].

⁶⁶ Klami m.fl. 1988, s. 392.

⁶⁷ Ibid, s. 393.

Bevistemat är enligt Klami m.fl. uppsåt, men konstruktionen av detta blir i viss mån beroende av det uppsåtsbegrepp som valts. Gemensamt för alla uppsåtsbegrepp är emellertid att det gäller att bevisa gärningspersonens intentioner dvs. insikten om möjligheten, uppskattningen av sannolikheten och inställningen till följd. De konstaterar att det visserligen är grundläggande för alla konstruktioner av uppsåtet att gärningspersonen insett möjligheten att hans handlande skulle leda till en viss följd, men att människans intentionella processer är holistiska, och att en uppskattning av sannolikheten för en viss följd inte kan göras utan att därmed inta en viss attityd till följd.⁶⁸ Bevistemat för uppsåt kan därför formuleras som att gärningspersonen har insett att det finns en viss sannolikhet för följd, och att han varit i viss mån positiv till denna. Absolut likgiltighet utesluts därmed som en fiktion.⁶⁹

Enligt Ulväng är gärningen bevisfakta för uppsåt, men han menar samtidigt att det finns

avvikelser mellan vad gärningsmannen har för inställning, vad han insett eller förstått av sitt handlande, de omständigheter som omger den och följd. Det är just vid de oklara fallen av uppsåt som det är så viktigt att hitta gränssnittet mot oaktsamhet och då kan man inte enbart se på det objektiva händelseförloppet eller meningen med gärningen. Om man fäster avseende vid avsikten med gärningen bör inte enbart insikt (om hög sannolikhet) få bevisa avsikt.⁷⁰

Ulväng konstaterar att frågan kvarstår vilka faktiska omständigheter som kan subsumeras under rekvisitet uppsåt.⁷¹ Med denna fråga sammanhänger frågan om vilka fakta som är konkreta eller verkliga och om vad som kan utgöra bevisfakta. Mot inställningen att underbegreppen (dvs. avsikts- insikts- eller likgiltighetsuppsåt) skulle anses utgöra det slutgiltiga bevistemat och därför även konkreta rättsfakta invänds att dessa underbegrepp inte egentligen utgör någon konkretisering av uppsåtsbegreppet. Uppsåt har inte genom underbegreppen gjorts till något konkret verkligt, utan dessa utgör snarare preciseringar av begreppet.⁷² Om å andra sidan uppsåt i sig själv behandlas som det konkreta rättsfaktumet och det slutgiltiga bevistemat kommer underbegreppen att bli bevisfakta för uppsåt. Underbegreppen riskerar därmed att blandas samman med övriga konkreta omständigheter som bevisar gärningspersonens inställning, om inte de senare behandlas som bevisfakta för underbegreppen som i sin tur får behandlas som bevisfakta för uppsåt.⁷³

Cavallin intar en annan position och förespråkar ett *gärningsuppsåt*, dvs. en uppsåtsbedömning som helt fokuserar på en tolkning av den konkreta gärningen. ”Uppsåtet kan klassificeras som *uppenbart* och bestämt uppsåt genom att gärningen i sinnevärlden direkt avslöjar sitt syfte eller mening. Men uppsåt kan *också* betecknas som säkert, trots att bedömningen kan

---

⁶⁸ Klami m.fl. 1988, s. 394-395.

⁶⁹ Ibid, s. 395.

⁷⁰ Ulväng 2005, s. 9 not 23.

⁷¹ Ulväng 2011, s. 467.

⁷² Ibid, s. 469.

⁷³ Ibid, s. 469-470.

betecknas som svår och tillhör gränslandet.”⁷⁴ Gärningens mening kan alltså alltid utläsas ur gärningen själv, men vid gränssituationer betonas gärningens typiska karaktär och det uppsåt som går att utläsa ur gärningen. ”Gärningsuppsåt som gränsdragningsinstrument är således *specificerat vanligt (gärnings)uppsåt*.”⁷⁵

Processuellt får detta viss betydelse för om de specifika formuleringarna av gärningstypen ses som bevisfakta eller rättsfakta. Om de behandlas som bevisfakta följer enligt Cavallin att bevistemat är ett inre faktum vilket han motsätter sig. Istället bör de betraktas som rättsfakta, och det enda åklagaren har att bevisa är således förekomsten av dessa omständigheter.⁷⁶

3.3 Sammanfattning

En viss oenighet råder således kring hur uppsåtet bör behandlas processuellt. Lindblom, liksom Ulväng, anser att de konkreta gärningsmomenten vid uppsåt, till skillnad från vid vårdslöshet, endast kan utgöra bevisfakta. Cavallin menar istället att de konkreta gärningsmomenten bör utgöra rättsfakta, och att uppsåtet inte är mer eller mindre än dessa konkreta omständigheter. Det tycks alltså som om Cavallin behandlar uppsåt på samma sätt som Lindblom vill behandla vårdslöshet, dvs. de konkreta gärningsmomenten är för Cavallin element i uppsåtet.

Vidare råder en viss oenighet kring hur det slutliga bevistemat ska formuleras. Lindblom anser att uppsåtet som slutligt bevistema kan konkretiseras genom att det underbegrepp som används också återopas av åklagaren. Ulväng invänder mot detta att uppsåtet inte härigenom har gjorts till något verkligt och konkret. Enligt Klami m.fl. är det insikt om sannolikhet och positiv inställning som är det slutgiltiga bevistemat, i viss mån beroende på vilken uppsåtsform som används.

Lindblom betecknar bevisningen kring uppsåtet som struktural. Uppsåtet är den sista pusselbiten som får handlandet att hänga ihop och bli begripligt. Bedömningen bygger på frekvenser. Även Klami m.fl. pekar på hur bedömningen måste göras idealtypiskt. Induktiva slutledningar om mänskligt beteende blir således enligt dessa författare relevanta, eftersom konkret kausal bevisning helt enkelt inte står att finna.

Vi har här skisserat vissa av de oenigheter som råder kring hur uppsåtet behandlas processuellt. Dessa ställningstaganden går uppenbarligen tillbaka på en viss uppfattning om vad uppsåt är och hur det kan bevisas. Nästa kapitel avser därför fördjupa denna diskussion och försöka klargöra mot vilken bakgrund dessa ställningstaganden görs.

---

⁷⁴ Cavallin 1999, s. 257.

⁷⁵ Ibid, s. 257.

⁷⁶ Ibid, s. 258.

4 Att bevisa uppsåt

4.1 Två teman i doktrinen

Inom de diskussioner som förts kring uppsåt och bevisning av uppsåt tycks två teman framträda. Dels rör det sig om ett tema som pekar på problemen med att sluta sig till inre fakta; det omöjliga i att bevisa det som endast den handlande själv kan veta, dels ett tema enligt vilket detta resonemang bygger på ett felslut eftersom problemen går att undkomma om den föreställda klyftan mellan inre och yttre överbryggas och uppsåtet istället ses som en intrinsikal del av handlandet självt. Detta sätt att framställa dessa två teman innebär förvisso en viss förenkling; säkerligen kan det föras invändningar mot att dela upp doktrinen i dessa två läger. Det går inte en absolut skiljelinje mellan dessa teman. Jag försökt abstrahera två tydliga positioner; två sätt att förhålla sig till uppsåt, och detta medför en risk för att de individuella variationerna inom respektive tema hamnar något i skymundan. Redogörelsen är vidare inte en komplett förteckning över alla författare som uttalat sig i frågan; ett urval har gjorts av de författare som visar tydligt på respektive tendens. Syftet är att visa på två teman, två olika sätt att närma sig problemet som kan vara mer eller mindre uttalade i de specifika författarnas arbeten. Avsikten är snarare att få dessa två teman att framträda tydligt, som idealtyper, än att tillskriva de refererade författarna en bestämd uppfattning i frågan eller för den delen att uttömmande redogöra för hela den straffrättsliga doktrinen.

4.1.1 Omöjligheten att bevisa uppsåt – det första temat

Det grundläggande problem enligt detta tema har formulerats enligt följande: ”Att åklagaren skall redogöra för de olika psykiska processer som finns i en gärningsmans psyke verkar helt omöjligt. Det är för mig helt obegripligt hur en åklagare skall kunna visa något som helst som sker i gärningsmannens psyke. Återigen åklagare och andra jurister har inte den vetenskapliga kompetens som krävs för att bedöma psykiska processer.”⁷⁷ Uttalandet får kanske ses som extremt, men det pekar alltså ut den centrala problematiken. Uppsåtet är ett psykiskt tillstånd, något som möjligtvis faller under psykologerna och psykiatrikernas kompetens, men i alla händelser inte under juristernas.

Christian Diesen konstaterar att domstolen i brottmål måste fastställa den tilltalades mentala tillstånd vid tidpunkten för gärningen.⁷⁸ Svårigheterna

---

⁷⁷ Smiciklas, Martin, *Uppsåt i straffrätten - ur ett psykoanalytiskt perspektiv*, i: Juridisk Tidskrift, nr 1, 1993/94, s. 267.

⁷⁸ Diesen, Christian, *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm, 1993, s. 531 [i forts. Diesen 1993].

med att på den subjektiva sidan upprätthålla ett så högt beviskrav som 'bortom rimligt tvivel' måste därför mötas på något sätt. Han erbjuder ett antal alternativa lösningar på problemet.

Den mest närliggande lösningen anser han vara att presumera uppsåt under de styrkta objektiva rekvisiten. Detta skulle innebära att uppsåt helt enkelt ansågs bevisat i och med att den otillåtna gärningen bevisats. Ett annat alternativ skulle vara att omdefiniera begreppet uppsåt genom att ta bort viljeelementet och enbart fokusera på medvetandet. Ett exempel på detta är någon form av okvalificerat uppsåt, enligt vilket det för uppsåt räcker att gärningspersonen varit medveten om att han handlade och om gärningens innehåll och konsekvenser. Det skulle därmed inte behöva visas någon avsikt eller vilja med handlandet.⁷⁹

Enligt Diesen är det i norsk och dansk rätt förekommande sannolikhetsuppsåtet också ett sätt att möta bevissvårigheterna. Inslaget av avsikt tonas ned till förmån för insikten, och ett lägre beviskrav vad gäller insikten införs eftersom det räcker att gärningspersonen ska inse det vara övervägande sannolikt att den aktuella omständigheten är för handen eller att effekten kommer att inträda.⁸⁰

Även en objektiviserad prövning kan vara ett sätt att möta bevissvårigheterna. Detta skulle innebära att man relaterar den subjektiva sidan till objektiva omständigheter eller att den relateras till bedömningar av hur människor i allmänhet agerar. Istället för att som med ett presumerat uppsåt anse att en bevisad otillåten gärning också styrker uppsåt, handlar det här om att samla objektiva belägg för identiteten mellan handlandet och viljeinriktningen. Här kan även normativa resonemang om vad människor i allmänhet inser i situationer av den aktuella typen komma att spela in.⁸¹

Ett sista alternativ skulle vara att helt enkelt sänka beviskravet för uppsåt till någonting lägre än 'bortom rimligt tvivel'.⁸²

Att påstå att den tilltalades avsikter ska styrkas "bortom rimligt tvivel" är att upprätthålla en myt – det går inte att med sådan säkerhet uttala sig om en förnekandes inre tankar och känslor vid ett givet tillfälle i det förflutna.⁸³

Diesen anser att en omdefiniering av uppsåtsbegreppet endast skulle dölja problemet. Hur uppsåtsbegreppet än formuleras så kvarstår ett utrymme för tvivel, och dessutom kan gränsen mot culpa komma att bli alltför oklar med en sådan omdefiniering. Det är därför enligt Diesen lämpligare att genomföra en uttalad beviskravssänkning för de subjektiva rekvisiten.⁸⁴

---

⁷⁹ Diesen 1993, s. 532-533.

⁸⁰ Ibid, s. 534.

⁸¹ Ibid, s. 534-535.

⁸² Ibid, s. 536.

⁸³ Ibid, s. 536.

⁸⁴ Ibid, s. 537.

Även Per Ole Träskman pekar på de svårigheter som sammanhänger med bevisning av personlig skuld. Han skiljer mellan de teorier som använder viljebegreppet som avgörande för förekomsten av uppsåt, och de som lägger tyngdpunkten på gärningspersonens insikt. Mot viljeteorin invänds att det är helt omöjligt att sluta sig till vad en person i ett givet ögonblick godtagit eller icke godtagit, medan det mot insiktsteorin invänds att det sällan är fallet att en person i gärningsögonblicket gjort sig en klar föreställning om sannolikheten för en viss följd och att det även här är svårt att i efterhand få någon kännedom om denna insikt.⁸⁵

Enligt viljeteorin måste gärningspersonens vilja bevisas, dvs. det måste bevisas att han varit i alla fall likgiltig inför en viss följd. Eftersom en sådan vilja inte kan iakttas måste bevisningen

grundas på utsagor som bestyrker dess existens eller på iakttagelser av sådana yttre företeelser som är en konsekvens av denna existens [...] Gärningspersonens vilja kan m a o bevisas genom att han/hon själv erkänner att den haft en viss inriktning eller genom att han/hon betett sig på ett sätt som gjort det möjligt för en yttre iakttagare att sluta sig till viljans innehåll.⁸⁶

Träskman poängterar att det ofta inte är tillräckligt med ett erkännande för att något ska anses bevisat och att det även i sådana fall torde krävas bevisning kring yttre iakttagbart beteende som talar för att viljan varit såsom påstås.⁸⁷ Frågan är i vilken mån det är möjligt att göra bedömningar av viljans innehåll på grundval av sådana iakttagelser. Det är enligt Träskman omöjligt att göra sådana slutledningar av en handling som isoleras från omständigheterna. Det är först när mer omfattande kedjor av handlingar observeras som möjligheterna att sluta sig till den handlandes intentioner blir möjliga.⁸⁸

Man har enligt Träskman ofta försökt kringgå svårigheterna genom att presumera uppsåt under bevisade objektiva händelser eller genom att göra en objektiv sannolikhetskalkyl som tillskrivs den tilltalade oavsett dennes faktiska insikter, vilket leder till ett slags presumerat uppsåt.⁸⁹

Enligt Johs. Andenaes är man då gärningspersonen inte erkänner uppsåt ”som regel henvist til å trekke slutninger fra de ytre omstendigheter til det som foregikk i hans hjerne.”⁹⁰ De yttre omständigheterna är således endast ett medel för att försöka nå insikt om vad gärningspersonen faktiskt har tänkt eller avsett i den aktuella situationen. De mentala processer som föregår i hjärnan är fördolda, och omedelbar kunskap om dessa står inte att finna.

---

⁸⁵ Träskman, Per Ole, *Kan gärningspersonens uppsåt bevisas med hållpunkter i sinnevärlden?*, i: *Skuld och ansvar: Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson*, Iustus Förlag, Uppsala 1985, s. 62 [i forts. Träskman 1985].

⁸⁶ Träskman 1985 s. 65.

⁸⁷ Ibid, s. 65.

⁸⁸ Ibid, s. 66.

⁸⁹ Ibid, s. 63.

⁹⁰ Andenaes, Johs., *Alminnelig strafferett*, 4 utgåve, Universitetsförlaget, Oslo, 1997, s. 221.

På samma sätt konstaterar Klami m.fl. att det gäller att bevisa gärningspersonens intentioner och psykiska processer och att det endast är personen själv som med full säkerhet kan ha kunskap om sina insikter och attityder. Men de konstaterar samtidigt att gärningspersonen ofta själv inte vet exakt vilka tankar som rörde sig i hans hjärna när handlingen begicks och att gärningspersonens berättelse därför inte kan accepteras utan vidare, trots att han har ett principiellt kunskapsmonopol.⁹¹ Man måste således använda sig av bevisfakta som via vissa erfarenhetssatser anses ge uttryck för uppsåt. Men det kan då inte vara fråga om fullständig visshet utan om sannolikhet.⁹² Erfarenhetssatserna ger alltså information om att ett visst beteende med en viss sannolikhet är ett uttryck för en viss mental inställning.

Klami m.fl. frågar sig om inte användningen av erfarenhetssatser gör att risken för felaktiga beslut blir alltför stor. Erfarenhetssatser som har formen 'när sannolikheten för följden är tillräckligt stor inser människor att följden är möjlig' och 'när sannolikheten för följden är tillräckligt stor, godkänner människorna följden, om de företar en handling som leder till följden' leder domstolen till att basera sina beslut på normativa resonemang.⁹³ Klami m.fl. menar att sådana normativa resonemang i själva verket döljer en sänkning av beviskravet. Detta beror enligt författarna på att man också måste ta hänsyn till hur oriktig en friande dom ter sig. I en situation där bevisningen talar med styrka för att uppsåt förelegat men inte når upp till det högt ställda beviskravet, men där den tilltalades förnekande framstår som ytterst osannolikt, undviks en friande dom som ter sig oriktig genom att beviskravet sänks. Men detta motiveras genom normativt färgade antaganden.⁹⁴ Klami m.fl. spårar sådana resonemang till den romerska rätten och maximen *magna culpa dolus est*. Alltför stor vårdslöshet upphöjs alltså till dolus/uppsåt. Gränsen mellan vårdslöshet och uppsåt skulle alltså gå *där någon inte inser det som alla inser*.⁹⁵

Ett sådant synsätt kan enligt författarna kritiseras för att inte vara realistiskt eller rättvist. Man riskerar att tillskriva insikter till människor som inte haft dem. Dolusläran bygger på premissen att människans psyke har en viss struktur, med en viss rationalitet. Men detta är en normativ premis som kan stämma illa med verkligheten vid exempelvis stark affekt, rus eller psykos. Saknas i princip en rationell tankestruktur återstår det enligt Klami m.fl. endast att fylla ut den bristande kunskapen om gärningspersonens inställning med normativa resonemang.⁹⁶

---

⁹¹ Klami m.fl. 1988, s. 396-397.

⁹² Ibid, s. 399.

⁹³ Ibid, s. 400-401.

⁹⁴ Ibid, s. 402.

⁹⁵ Ibid, s. 403.

⁹⁶ Ibid, s. 404.

4.1.2 Uppsåt i handlingen – det andra temat

Detta andra tema skiljer sig från det förra däri att det betonar hur uppsåt är någonting som kan utläsas ur en handling. Detta synsätt härrör från ett avståndstagande från det dualistiska synsättet. Man försöker alltså undvika att postulera uppsåt som från början oåtkomligt, och istället betona uppsåtet som en nödvändig del av en handling.

Enligt Jareborg överdrivs svårigheterna kring att bevisa uppsåt ofta med argument av typen att ingen kan veta vad som finns inuti huvudet på en annan människa. I själva verket kan en persons avsikter och trosföreställningar ofta avläsas ur dennes beteende. Redan vår förmåga att tala förutsätter att vi kan förstå andras beteende på detta vis.⁹⁷

Ulväng ser lösningen på problematiken i att separationen mellan abstrakta och konkreta rättsfakta ifrågasätts. Denna ger uttryck för en vilja att hålla isär fakta och värde/bedömning, men att bedöma uppsåt låter sig inte göras enligt denna strikta uppdelning på samma sätt som ett konstaterande av ett kausalt förlopp. Uppsåtet måste snarare jämföras med sådana rekvisit som förutsätter svåra normativa bedömningar eller värderingar, såsom 'otillbörligt' eller psykiska orsakanden som 'förmå' eller 'vilsledande'. Vi lär oss förstå mentala begrepp genom att se mönster i hur andra människor handlar och diskutera och precisera oss fram till innebörden.⁹⁸

Även om vi vill skilja mellan fakta och värde så måste vi inse att allt det vi kallar för fakta inte har samma beståndsdelar. Renodlade faktiska/verkliga omständigheter som utgör konkreta rättsfakta vad gäller uppsåt skulle närmast vara neurofysiologiska processer i hjärnan. Men det är inte så uppsåt beskrivs eller hur vi förstår vad som menas med avsikt eller likgiltighet, och det är inte så uppsåt bevisas.⁹⁹

Vad som eftersöks är istället en slutsats om gärningsmannens mentala (kunskapsmässiga eller voluntaristiska) tillstånd vid tidpunkten för gärningen. Denna bedömning måste inte sällan göras utifrån en samlad bedömning av hur ett händelseförlopp har gestaltat sig, hur personen har betett sig, allmänna erfarenhetssatser eller sannolikhetsbedömningar, och – inte minst – utifrån hur en person (förvisso i efterhand) beskriver och förklarar sitt handlande. Utgångspunkten vid bedömningar av mänskligt beteende är alltid att handlandet är rationellt. Vad vi främst är intresserade av är om en person har ansett sig ha handlingsskäl (för eller emot något). Genom att se hur en person har värderat olika handlingsskäl kan man dra vissa slutsatser om vilken inställning (attityd) hon haft till gärningen¹⁰⁰

Tolkning och bevisning av mentala processer förutsätter enligt Ulväng att man förstår de mönster som man kan prata om. Vi lär oss inte att förstå eller göra bedömningar kring begrepp som avsikt, insikt eller likgiltighet genom

⁹⁷ Jareborg Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag, Uppsala, 2001, s. 308 [i forts. Jareborg 2001].

⁹⁸ Ulväng 2011 s. 471.

⁹⁹ Ibid, s. 472.

¹⁰⁰ Ibid, s. 472.

att 'se' mentala processer. Betydelsen av uppsåtsbegreppet ligger inbäddat i vårt språk och i vår förståelse av mänsklig interaktion.¹⁰¹ Vi kan förstå vad en person har för avsikter med sitt handlande om vi utgår ifrån att en handling är ett socialt begrepp i den meningen att det inbegriper både kroppsrörelser och avsikter. Man avläser vad någon har för avsikter genom att se och förstå vad han gör. Eftersom alla sådana iakttagelser innebär ett visst mått av generaliseringar – man måste bedöma hur människor normalt uppfattar och reagerar i olika situationer – så kommer tveksamhet alltid kunna uppstå om vad den aktuella personen egentligen haft för inställning.¹⁰² Dessa svårigheter beror på att det finns färre tillförlitliga bevis för subjektiva rekvisit än för objektiva och att det finns få tillförlitliga hjälpfakta som kan tas till intäkt för vad andra personer trott eller tänkt.¹⁰³

Fredrik Ingblad anser att kunskap om en insikt eller en avsikt med en gärning handlar om att förstå en gärning men inte om att se ett kausalsamband mellan det inre och det yttre. Det inre existerar inte på ett annat plan än gärningen utan finns att se i gärningen och dess kontext. Det handlar således inte om att förneka de inre processerna, men enligt Ingblad är det inte meningsfullt att se dessa oberoende av omvärlden.¹⁰⁴ Ingblad argumenterar vidare för att en sådan syn på uppsåtet finner stöd i överrättspraxis. HD drar slutsatser om uppsåtet utifrån skadornas art eller beteendet/handlingen, men gör ingen bedömning av vad gärningspersonen egentligen insåg eller avsåg.¹⁰⁵ ”Det är gärningens mening, såsom den utåt sett framträder, som bedöms. Uppsåtet är för domstolarna i dessa fall helt enkelt uppenbart i handlingen.”¹⁰⁶ Ingblad konstaterar vidare att typen av gärning får stor betydelse vid uppsåtsbedömningen. När det rör sig om våld som utövas med kniv eller skjutvapen mot ett livgivande organ bedöms i praxis gärningsomständigheterna tillräckliga för att direkt kunna konstatera dödligt uppsåt. Där gärningen utövats med mindre typiska vapen, såsom sparkar eller tillhyggen, har för uppsåt krävts att våldshandlingen varit mer offensiv eller besinningslös.¹⁰⁷

I Straffansvarsutredningen från 1996 anføres att gärningsmannen förvisso har ett ”privilegierat tillträde till kunskap om vad han föreställde sig i gärningsögonblicket”¹⁰⁸, men att det finns en tendens att överdriva vilka bevissvårigheter som detta medför. Det normala är nämligen att sammanhanget ger tillräcklig ledning för att en utomstående betraktare ska kunna avgöra om en handling är uppsåtlig eller inte. Vad en person tror, uppfattar, antar eller avser kan enligt utredningen ofta direkt avläsas från hans beteende. Till sist blir det en bevisvärderingsfråga.¹⁰⁹ ”Har

---

¹⁰¹ Ibid, s. 474.

¹⁰² Ibid, s. 475-476.

¹⁰³ Ibid, s. 476.

¹⁰⁴ Ingblad, Fredrik, *Brottslig karaktär? Brottskapacitetens betydelse vid uppsåtsprövningen*, I: Juridisk Tidskrift nr 4 2000/01, s. 792-793 [i forts. Ingblad].

¹⁰⁵ Ingblad, s. 794.

¹⁰⁶ Ibid, s. 794.

¹⁰⁷ Ibid, s. 795.

¹⁰⁸ SOU 1996:185, s. 131.

¹⁰⁹ SOU 1996:185, s. 132.

omständigheterna varit sådana att gärningsmannen måste ha insett, uppfattat, eller antagit att han skulle komma att förverkliga gärningsinnehållet? I mycket stor utsträckning är det så att det yttre händelseförloppet ger en bild av hur gärningsmannen föreställde eller måste ha föreställt sig verkligheten.”¹¹⁰

Cavallin anser att skuldprövningen måste göras mer gärningsorienterad. Gärningen manifesterar en viss mening i sinnesvärlden, den har en viss riktning, ett syfte. Ansvarsprövningen går således ut på att pröva en meningsfull gärning. Tyngdpunkten vid prövningen av uppsåtet förskjuts därmed från gärningspersonens inre mot den mening som gärningen i sig manifesterar.¹¹¹

Enligt Cavallin innebär inte en sådan hållning att det inre förnekas eller görs irrelevant. Gärningspersonens uttalanden om sina insikter och avsikter kan vara relevant för skuldfrågan.¹¹² Men det är ”avgörande för en rättssäker skuldprövning i praktiken att prövningen i normala fall *börjar* med att observera den riktning gärningsmannen manifesterat i sinnevärlden, innan man abstraherar olika psykiska element ur den meningsfullhet som observerats i gärningen.”¹¹³

Det primära bevistemat för uppsåt är således inte några inre, oåtkomliga fakta, utan den inriktning eller mening som handlingen har gett uttryck för. Även om det föreligger sådana inre tillstånd och processer kan de, eftersom de inte är en del av sinnevärlden, inte vara föremål för bevisning i en rättegång. Bevisningen kan enligt Cavallin inte sägas vara indirekt i den meningen att det från yttre fakta skulle gå att sluta sig till inre tillstånd. Istället är det dessa yttre fakta som är det egentliga bevistemat.¹¹⁴

Enligt Cavallin skapar idén om uppsåtet som oåtkomligt en mängd problem. Man försöker lösa bevisningsproblematiken genom att sänka beviskravet, eller genom att omformulera uppsåtskravet till ett culpakrav.¹¹⁵ Cavallin föreslår istället att låta uppsåt utgöra bevistemat men att samtidigt förutsätta att uppsåtet är något yttre som är tillgängligt för andra än gärningspersonen själv. På samma sätt som vi kan förstå och kommunicera med varandra genom att avläsa meningen i varandras handlingar kan vi förstå brottsliga gärningar.¹¹⁶

---

¹¹⁰ SOU 1996:185, s. 132.

¹¹¹ Cavallin 1999, s. 15-16.

¹¹² Ibid, s. 16.

¹¹³ Ibid, s. 16.

¹¹⁴ Ibid, s. 17.

¹¹⁵ Ibid, s. 17.

¹¹⁶ Ibid, s. 18.

4.2 Sammanfattning och konsekvenser

Vilka grundläggande antaganden kan utläsas ur de teman som redovisats? Enligt det första temat står vi inför ett oöverstigligt problem när vi ska försöka bevisa gärningspersonens inre tankar och avsikter. Lösningarna som presenteras är alla olika försök att komma runt denna svårighet och att ge domstolarna en mer realistisk uppgift. Gemensamt för dem alla är att de förutsätter att avsikter och vilja och dylika begrepp refererar till något som är dolt inom gärningspersonen. Vi kan endast göra slutsatser kring sådana företeelser genom att göra tentativa slutledningar som så att säga leder från det yttre till det inre. Då dessa nödvändigtvis alltid riskerar att vara misstag eller approximeringar är det ärligare att göra en explicit sänkning av beviskravet, eller att omformulera uppsåtsbegreppet så att det som kan observeras också är det som ska bevisas.

Det andra temat försöker lösgöra sig från denna problematik genom att förneka klyftan mellan det inre och det yttre, utan att därmed ge sig in på en strikt behavioristisk tolkning av mänskligt beteende. Uppsåtet finns i beteendet som en intrinsikal del av detta och kan utläsas från handlingen.

När Klami m.fl. diskuterar den normativa aspekten av uppsåtsbedömningar, så närmar de sig i viss utsträckning den inställning som förespråkas av Ingblad och Cavallin med den skillnaden att där Klami m.fl. ser den normativa bedömningen som ett problem därför att den inte nödvändigtvis svarar mot vad gärningspersonen faktiskt har haft för inställning så utesluter Cavallin och Ingblad att en sådan faktisk inställning föreligger och är tillgänglig för gärningspersonen. Den normativa bedömningen som Klami m.fl. i det första temat pekar på tycks således för Cavallin och Ingblad i det andra temat vara en normal tolkning av en meningsfull handling. Uppsåtet som utläses ur handlingen på detta vis är det enda uppsåt som vi kan tala om.

Vid det andra temat häftar emellertid en viss osäkerhet. Av uttalandena i Straffansvarsutredningen får man intrycket att beteendet sammanhänger med det inre på ett sådant sätt att vi från det yttre kan sluta oss till det inre. Om uppsåtet ofta kan avläsas direkt från de handlingar som utförs, såsom straffansvarsutredningen menar, så är uppsåtet alltså något skilt från handlandet, något som sammanhänger med det men inte är identiskt med det. En liknande uppfattning tycks företrädas av Ulväng då han medger att uppsåtsbedömningarna innefattar generaliseringar som inte alltid stämmer överens med vad gärningspersonen faktiskt insett.

Ingblads och Cavallins position tycks snarare vara att det inte är meningsfullt att överhuvudtaget tala om distinktionen inre/yttre. Denna position har å sin sida det problemet att tolkningen av gärningens meningsfullhet, såsom tolkning, möjliggör vitt skilda utslag beroende på hur tolkningsprocessen går till. Vilket utrymme finns det för misstag i våra bedömningar enligt detta synsätt? Om handlingen måste tolkas för att

uppsåtet – avsikterna och insikterna – ska framgå, så uppstår ett tolkningsproblem som är skilt från bevisproblematiken.

Uppsåtet balanserar alltså mellan att vara en bevisfråga och en tolkningsfråga. Denna distinktion mellan tolkning och bevisning kommer att vara central i det följande, men innan vi ser närmare på denna fråga i kapitel 6 och 7 ska vi undersöka hur uppsåt har behandlats i några fall från Högsta domstolen.

5 Praxis

5.1 Uppsåtsbedömningar i HD

Avsikten med följande genomgång av praxis är att visa hur uppsåtsbedömningar motiveras i HD:s domskäl. Fallen har indelats i klara och oklara fall. Beteckningen är kanske något förenklande, men vad som avses är detta: i avsnitt 5.2 handlar det om fall där gärningens typiska karaktär tydligt talar för uppsåtligt agerande, medan det i avsnitt 5.3 handlar om fall där handlingen i sig själv inte talar lika entydigt för uppsåt, eller där övriga omständigheter komplicerar bedömningen. Det är av vikt att skilja på de klara fallen från de oklara, eftersom de ställer domstolen inför olika utmaningar. Frågan är i vilken mån bedömningarna skiljer sig ifrån varandra, och vilka problem och frågeställningar som är gemensamma för båda typerna.

5.2 Klara fall

I NJA 1912 s. 273 hade offret blivit slaget med ett tillhygge i ansiktet. Skadorna hade sedermera gett upphov till komplikationer som ledde till att offret avled. Gärningspersonen som varit berusad vid tillfället hade inga minnen från misshandeln. Justitierådet von Seth uttalade att med hänsyn till beskaffenheten av det använda vapnet och att slagen riktats mot offrets ansikte fick gärningspersonen anses ha haft uppsåt att tillfoga de uppkomna skadorna. Det gick emellertid inte att utesluta att skadorna lett till döden endast på grund av att offret inte sökt läkarhjälp varför HD satte ner straffet.

I NJA 1975 s. 954 hade gärningspersonen tilldelat offret ett antal sparkar mot huvudet vilket lett till att offret avlidit. I hovrätten dömdes gärningspersonen för grov misshandel och vållande till annans död. Domstolen fann att uppsåt att döda inte kunde styrkas vid den första sparken, och att det inte kunde uteslutas att den första sparken var tillräcklig för att orsaka offrets död och att den fortsatta misshandeln därmed var utan betydelse för att döden skulle inträffa. HD konstaterade emellertid att oavsett detta faktum hade misshandeln fortsatt medan offret ännu var i livet, och att det då för gärningspersonen varit likgiltigt om denne skulle avlida eller inte. På grund av detta ansåg HD att ansvar för uppsåtligt dödande inte kunde undgås.

NJA 1977 s. 630 rörde ett fall där offret blivit knivhuggen i hjärtat av gärningspersonen. Gärningspersonen menade sig inte ha haft avsikt att knivhugga offret, utan att kniven hade trängt in i denne på grund av dennes rörelser. HD uttalade i uppsåtsfrågan att det rörde sig om ett knivhugg mot hjärtat som utdelats med tillräcklig kraft för att tränga in 7-8 centimeter i offrets kropp. HD konstaterade att vid ”avsiktligt knivhugg av detta slag måste en dödlig utgång ha för gärningsmannen framstått som praktiskt taget oundviklig.”¹¹⁷ Således ansåg offrets död omfattas av gärningspersonens uppsåt.

I NJA 1985 s. 757 rörde det sig om ett fall där gärningspersonen hade knivhuggit offret i nacken och bröstet. Gärningspersonen uppgav att han försvarat sig och att han inte hade haft uppsåt att beröva offret livet. HD konstaterade dels att handlingarna varit uppenbarligen oförsvarliga dels att skadornas art och det sätt på vilket de tillfogats offret visade att gärningsmannen varit helt likgiltig för

---

¹¹⁷ NJA 1977 s. 630, s. 638.

huruvida denne skulle dö eller ej. Därför ansåg man att ansvar för uppsåtligt dödande förelåg.

Dessa fall utgör exempel där HD i uppsåtsbedömningen fokuserat på de objektiva omständigheterna. Gärningens typiska riktning talar starkt för att handlandet bör ses som uppsåtligt. Handlandet är i sig självt uttryck för en relevant likgiltighet. Det tycks inte förekomma någon diskussion av gärningsmannens voluntativa eller kognitiva inställning i övrigt.

I NJA 2004 s. 479 hade gärningspersonen tilldelat offret två knivhugg mot ansikte och hals och sedan ytterligare ett i ryggen. Gärningspersonen åtalades för försök till mord. HD konstaterade att knivhugget i ryggen var en sådan handling som typiskt sett innebär en risk för att offret skulle avlida. Eftersom gärningspersonen i fallet endast var 15 år menade domstolen emellertid att detta förhållande inte, som ofta annars är möjligt, kunde tas till intäkt för att likgiltighet inför den dödliga effekten förelåg. Man ansåg att gärningspersonen inte i detta avseende kunde jämföras med en vuxen eftersom han inte nått en sådan utveckling i sin personlighet eller fått sådan erfarenhet som krävdes. Gärningspersonen dömdes för grov misshandel.

Gärningspersonernas ålder beaktades även i NJA 2009 s. 149 där det också betonades att en insikt om att det förelåg en mycket hög sannolikhet för riskens förverkligande normalt är tillräckligt för att gärningspersonen ska anses ha varit likgiltig och därmed agerat uppsåtligt.

Återigen betonar HD här gärningens riktning och typiska risk. Samtidigt införs åldern som en motvikt som kan göra att den normala bedömningen av uppsåt får frångås. Resonemanget tyder således på att både gärningens typiska risk och gärningspersonens typiska förmåga (dvs. för sin ålder) till insikt får spela in i uppsåtsbedömningen.

NJA 1996 s. 27 handlade om medhjälpsansvar vid de s.k. Stureplansmorden. En man hade efter att ha nekats inträde till en krog hämtat vapen och avfyrat dessa in i en folksamling vilket resulterade i att flera människor dog och skadades. De medhjälpare stod åtalade för att ha främjat gärningen genom att bland annat ha skjutsat gärningspersonen till gärningsplatsen, samt på olika sätt stärka honom i hans föresats att beskjuta vissa personer. HD konstaterade att de medhjälpare kände till de aktuella omständigheter som grundade risken för att skottlossning skulle kunna uppkomma, och att de därför måste ha insett denna risk. De åtalade hade uppgivit att syftet endast varit att hota med vapnet för att möjliggöra en misshandel. HD ansåg emellertid att det inte kunde råda någon tvekan om att offret för den tilltänkta misshandeln och andra vakter skulle försöka avvärja personen med vapnet, varför skottlossning skulle kunna uppkomma. Vidare konstaterade HD att ett deltagande i en hämndaktion med ett sådant vapen som användes också talade för en viss likgiltighet med avseende på följderna. Men trots att dessa omständigheter enligt HD talade med styrka för att de medhjälpare skulle ha handlat som de gjorde även om de varit säkra på att följden skulle inträffa, ansåg HD inte att det fanns tillräcklig grund för att styrka eventuellt uppsåt. De tilltalade dömdes därför för medhjälp till grovt vållande till annans död och medhjälp till grovt vållande till kroppsskada.

Detta fall ger viss ledning kring hur insikt om risk kan bevisas. HD menar att eftersom de medhjälpare hade känt till de omständigheter som grundade risken för att skottlossning skulle uppkomma, så var de även medvetna om risken. Detta får förstås som att HD i någon mån behandlade de medhjälparens riskinsikt utifrån hur en normal människa med samma kunskaper om situationen hade bedömt risken.

5.3 Oklara fall

Justitierådet Lind kommenterade fall av den ovan beskrivna typen i NJA 1994 s. 614. Enligt honom hade HD under senare år i fråga om våldsbrott tillämpat det eventuella uppsåtet genom att i det senare ledet ställa frågan om gärningspersonen varit helt likgiltig för effekten. Lind ansåg att det var karakteristiskt för dessa fall att effekten inträtt i nära anslutning till gärningen och att den framstätt som en mycket sannolik följd av handlandet. Insikt om risken för den dödliga effekten kunde därmed inte förnekas. Lind betonade emellertid att det aktuella fallet i NJA 1994 s. 614, som gällde ansvar för försök till misshandel genom oskyddade samlag som en HIV-smittad man haft med en kvinna som inte visste om att han var smittad, utgjorde en mycket annorlunda situation. Uppsåtsbedömningen blev således enligt Lind inte nödvändigtvis densamma, i vart fall i fråga om metod, i alla typer av fall.

I NJA 1996 s. 93 handlade det om ansvar för förberedelse till misshandel för en grupp personer som tillverkat brandbomber i syfte att försvara sig mot s.k. skinheads. Detta följde en större konfrontation mellan skinheads och andra grupper då bl.a. en vän till gärningspersonerna hade blivit grovt misshandlad. I sin diskussion om uppsåtet konstaterade HD att man gjorde sin bedömning utifrån det eventuella uppsåtet. Man konstaterade vidare att uppsåtsfrågan fick bedömas med utgångspunkt i det yttre händelseförloppet före och i samband med vidtagandet av förberedelseåtgärderna.

Vid uppsåtsbedömningen tog man hänsyn till att alla gärningspersonerna utom en hade blivit jagade av skinnskallarna vid den tidigare konfrontationen och att flera av deras kamrater blivit skadade. Deras handlande i förberedelserna och transporten av brandbombarna togs till intäkt för att förberedelserna var allvarligt menade. Vidare menade man att de måste ha insett risken för att brandbombarna skulle komma att skada människor. Mot bakgrund av händelserna vid den tidigare konfrontationen och den tänkta situationen i vilken brandbombarna skulle komma att användas ansåg HD det visat att gärningspersonerna skulle ha varit likgiltiga inför huruvida skinnskallarna skulle komma till skada. Uppsåt ansågs därmed föreligga.

Domstolen tar alltså hänsyn, förutom till de objektiva gärningsmoment som utgjort själva förberedelserna, till vilken sinnesstämning de åtalade varit i vid tidpunkten. Att gärningspersonerna tidigare varit utsatta för angrepp av skinnskallarna, och att deras vänner misshandlats, tas till intäkt för att de avsett att använda de tillverkade brandbombarna mot dessa vid ett eventuellt ytterligare angrepp.

I NJA 2002 s. 449 hade en person, i syfte att forcera en polisspärr, kört rakt mot en polisman. Polismannen lyckades emellertid ta sig ur vägen för bilen. Frågan uppkom om gärningspersonen skulle dömas för försök till grov misshandel. HD konstaterade att förhållandena kan ge vid handen att gärningsmannen var likgiltig i förhållande till en omständighet eller effekt. Detta kunde visas genom att gärningen utförts på ett mycket hänsynslöst sätt eller i en mycket upprörd sinnesstämning, eller om gärningspersonen varit driven av ett från hans synpunkt mycket starkt intresse. Man slog vidare fast att det är omständigheterna vid gärningen som får betydelse för bedömningen av om likgiltighet föreläggat. Domstolen fann att gärningspersonen medvetet försatt sig i en situation där han

inte själv kunde undvika att polismannen blev påkörd. De konstaterade att gärningspersonen måste ha insett denna risk och att hans körsätt visade att han varit likgiltig inför hruvida polismannen skulle skadas. Det fanns därför grund att döma för försök till grov misshandel.

I NJA 2004 s. 176 rörde åtalet försök till grov misshandel alternativt framkallande av fara för annan mot en HIV-infekterad man som hade haft oskyddade samlag med tio olika personer. HD avvisade i fallet sannolikhetsuppsåtet som uppsåtets nedre gräns men menade att faktisk sannolikhet och gärningsmannens uppfattning om sannolikheten likväl tillhör de viktigaste bevisfaktorerna för bedömningen av om förverkligandet av en effekt eller förekomsten av en omständighet för gärningsmannen inte utgjorde ett relevant skäl för att avstå handlingen. Vidare upprepade HD vad domstolen sagt i NJA 2002 s. 449, nämligen att utgångspunkten för bedömningen ska vara omständigheterna vid gärningen, att insikt om att det förelåg en mycket hög sannolikhet normalt är tillräckligt för att anse att uppsåt föreligger, att hänsynslöst beteende, upprörd sinnesstämning och gärningsmannens intresse i gärningen är omständigheter som kan göra att uppsåt får anses föreligga trots lägre sannolikhet, samt att uppsåt inte kan anses föreligga när risken enligt gärningsmannens föreställning inte var avsevärd. Men man betonade samtidigt att dessa riktlinjer måste behandlas med försiktighet och att bedömningen måste variera utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

I målet fann man att risken för smittoöverföring vid de olika samlagen varit mycket låg och att det inte framkommit andra omständigheter som talade för att gärningspersonen varit likgiltig och därmed handlat med uppsåt att överföra HIV-smittan. Gärningspersonen kom istället att dömas för framkallande av fara för annan.

När det moderna likgiltighetsuppsåtet här introduceras formuleras det som något som framgår ur gärningen. HD vill utesluta de karaktärsdrag och liknande omständigheter som skulle kunna komma in i bedömningen genom det eventuella uppsåtet med det hypotetiska provet. Håstad och Lindeblad, som var skiljaktiga i NJA 2002 s. 449, ansåg emellertid att det, om likgiltighetsuppsåtet uppställdes som alternativt rekvisit för uppsåt, vore konstlat att inskränka bevisningen om likgiltighet på detta vis. Risken var enligt dem att gärningspersonens karaktär, sinnesstämning, intressen och relation till offret skulle komma att beaktas och att det hypotetiska eventuella uppsåtet därmed skulle återuppstå. Vidare ansåg de att likgiltighetsbedömningen inbjuder till rena spekulationer rörande gärningspersonens inställning. De förordade istället ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt. Det är emellertid tydligt att de riktlinjer för bevisningen som HD uttryckligen fastställer i fallen är att denna ska grundas på omständigheter vid gärningen. Insikt om risk/sannolikhet upprätthålls emellertid som en viktig bevisfaktor utan att det klargörs hur insikten om risken ska bevisas som något skiljt från den faktiska risken.

I NJA 2012 s. 45 hade gärningsmannen hade huggit sin flickvän med ett samurajsvärd. Flickvännen skadades svårt men överlevde. Frågan var om uppsåt att döda förelåg. HD konstaterade att det fanns en beaktansvärd risk för dödlig utgång om inte flickvännen hade kommit under medicinsk behandling. Men man konstaterade vidare att inget av huggen hade trängt in i kroppens vitala mjukdelar och att det med hänsyn till detta och med beaktande av gärningsmannens förvirrade tillstånd inte var möjligt att bedöma vad han föreställt sig om risken för dödlig utgång. HD konstaterade vidare att en utgångspunkt för bedömningen också är angreppssättet och den effekt som detta typiskt sett är ägnat att orsaka, men menade att utredningen inte gav tillräckligt stöd för huruvida det aktuella

angreppet varit av sådant slag som kan sägas typiskt sett vara ägnad att orsaka offrets död. Domstolen vägde slutligen in gärningspersonens psykiska tillstånd vid gärningstillfället. Det faktum att gärningspersonen inte varit kontaktbar och att experten gjort bedömningen att han kan ha agerat utan att hans handlande har processats av de delar av hjärnan som har hand om konsekvenstänkande talade enligt domstolen mot likgiltighetsuppsåt.

HD konstaterar alltså att huggen innebar en beaktansvärd risk för dödlig utgång, men betonar samtidigt att inget av huggen trängt in i kroppens vitala mjukdelar. Handlandet tycks alltså inte tala så entydigt för att uppsåt att döda förelåg som det gjorde i de klara fallen som refererats under föregående rubrik. Samtidigt kompliceras bedömningen av gärningspersonens förvirrade sinnestillstånd. Eftersom gärningen framstår som ytterst atypisk och ovanlig tycks möjligheterna att enbart utifrån handlingen sluta sig till uppsåt vara mindre. Fler omständigheter kommer in i bedömningen, såsom gärningspersonens psykiska tillstånd vid gärningstillfället.

5.4 Sammanfattning

Denna sammanställning av praxis är uppenbarligen inte fullständig, men den visar några drag i uppsåtsprövningarna som kan poängteras. Även om det tycks som om de fall som här har betecknats som oklara inbegriper fler omständigheter och avvägningar än de klara fallen tycks målet med bedömningarna vara detsamma. Som framgår tydligast av de klara fallen grundar HD bedömningen av uppsåtet på den konkreta handlingen och gärningens typ. Det tycks inte ske något sökande efter dolda tankar eller avsikter. Betoningen ligger istället på hur handlingen har gestaltat sig, vilken riktning som gärningen typiskt sett ger uttryck för. Även då man talar om gärningspersonens insikter sker detta ofta i termer av att gärningspersonen *måste ha insett* den aktuella risken. Denna bedömning förändras emellertid av sådana faktorer som gärningspersonens ålder, eller (abnorma) psykiska tillstånd. Det tycks således som att HD även när det gäller gärningspersoners insikter använder sig av generella resonemang och typiska beteenden. En gärningsperson som hugger någon med ett vapen på ett visst sätt gör så med uppsåt om inte gärningspersonen lider av en sådan åkomma eller är så ung att relevant insikt *typiskt sett* inte föreligger. De oklara fallen kan förstås helt enkelt som situationer där fler omständigheter måste vägas in i bedömningen, men dessa omständigheter behöver inte nödvändigtvis förstås som av en annan typ än de som aktualiseras i de klara fallen. Gärningsomständigheterna, gärningspersonens ålder och psykiska tillstånd kan alltså förstås som delar av handlingen, inget i HD:s resonemang tvingar oss att anta att gärningspersonens psykiska tillstånd skulle förhålla sig till uppsåtet på ett mer direkt sätt än vad gärningsomständigheterna gör.

Att bedömningar av gärningar sker med beaktande av gärningens typiska karaktär kan antas vara problematiskt. Vi kan, som bl.a. Klami m.fl. gör¹¹⁸, oroas av den normativa aspekt som sådana typiska bedömningar innebär. Dvs. vi kan peka på den diskrepans som råder mellan vad gärningspersonen egentligen avsåg och vad dessa generella resonemang leder oss till att tillskriva honom. Vi kan se detta som en dold sänkning av beviskravet, eller som någon form av presumerat uppsåt. Men dessa invändningar stödjer sig på grundantagandet att uppsåtet finns att upptäcka inom gärningspersonen. Utsagan att en handling är uppsåtlig skulle därmed förhålla sig till detta egentliga uppsåt som en rapport om ett visst faktum. Utsagan skulle vara sann endast såvitt den korrekt beskriver detta faktum.

Om uppsåtet istället betraktas som en del av handlandet, såsom bl.a. Ingblad gör, är det inte längre klart att problemet kan formuleras på samma sätt. Om uppsåtet inte är ett självständigt tillstånd i gärningspersonens inre, utan en mening som kan utläsas ur gärningen, uppstår inte problemet med diskrepansen mellan ett verkligt uppsåt och ett tillskrivet. Kritiken mot de normativa eller typiska resonemangen måste således omformuleras.

För att göra detta måste vi emellertid först ta ett steg tillbaka och utreda vad som berättigar oss att se uppsåtet på det ena eller det andra sättet. Nästa del ägnas därför åt den analytiska filosofin för att försöka skapa en djupare förståelse för innebörden av de begrepp som används i uppsåtsdebatten.

---

¹¹⁸ Se kapitel 4.1.1.

6 Språk, intentionalitet och mentala tillstånd

6.1 Wittgenstein

Ludwig Wittgensteins filosofi utgör grunden för framställningen nedan. Inledningsvis ska därför kort redogöras för den utveckling som hans filosofi tog under hans liv.

Wittgensteins första bok *Tractatus logico-philosophicus* utkom 1922.¹¹⁹ I detta verk företräder Wittgenstein en syn på språket som en avbildning av verkligheten. Språket förstås alltså som en samling element som motsvarar ting i verkligheten, liksom elementen i en bild motsvarar hur tingen som bilden föreställer förhåller sig i verkligheten.¹²⁰ Tankegången är tämligen komplicerad och vi ska inte här gå in närmare på den. Det bör emellertid betonas att Wittgensteins senare filosofi i mångt och mycket är en helomvändning och ett angrepp på just denna föreställning om språket. Istället för att se språket som en avbildning av verkligheten betonar Wittgenstein i sin senare filosofi hur språket används på olika sätt i olika sammanhang. Wittgenstein publicerade inte några fler verk under sin livstid, men han lämnade efter sig en stor mängd manuskript varav det centrala är det som kommit att kallas *Filosofiska Undersökningar*.¹²¹ Det är denna senare filosofi och dess syn på språket som kommer att utredas i fortsättningen.

6.2 Språkspel och familjelikhet

Språket, vilket vi kommer att se allteftersom framställningen fortskrider, är det centrala i Wittgensteins filosofi och det är genom att anlägga en viss syn på språket som våra mentala begrepp kan fås att framträda i ett nytt ljus. I Wittgensteins senare filosofi vänder han sig mot en bild av språket där orden betecknar föremål och står i relation till dessa föremål ungefär som en namnskylt. Han menar att denna bild är oförmögen att redogöra för de skiftande och olikartade bruk vi gör av språket.¹²² Som ett led i denna kritik vänder han sig mot idén att ord kan förklaras genom *ostensiva* definitioner, dvs. att man pekar på ett föremål och namnger det. Som exempel tar han situationen där man pekar på två nötter och informerar någon att detta kallas två. Det finns ingenting i denna definition som garanterar att mottagaren

---

¹¹⁹ Von Wright, George Henrik, *Logik, filosofi, språk*, Bokförlaget Nya Doxa, 1993, s. 128 [i forts. Von Wright 1993].

¹²⁰ Von Wright 1993, s. 132.

¹²¹ Ibid, s. 201.

¹²² Wittgenstein Ludwig, *Filosofiska Undersökningar*, Thales, Stockholm, 2012, s. 22-23 [i forts. Wittgenstein 2012].

kommer förstå att vad som avses är talet två och inte denna specifika grupp av nötter eller något annat. Vi måste först ha förklarat ordet tal, och hur detta begrepp används. Den ostensiva definitionen kan inte förklara ordets betydelse med mindre än att det redan är klarlagt vilken roll ordet ska spela i språket.¹²³ Av detta följer att vi redan måste ha ett språk som fungerar på ett visst sätt, med vissa ordfunktioner, för att själva namngivningsakten ska ha någon betydelse.

Wittgenstein inför i detta sammanhang begreppet *språkspel* för att ”framhäva att *talandet* av språket är en del av en aktivitet eller av en livsform.”¹²⁴ Det är i användningen av språket som ord kan få betydelse. Vi förstår vad ett tal är genom de sammanhang där talord används. Det går inte att tänka sig språk utan den aktivitet i vilken det är en del, ”[a]tt föreställa sig ett språk är att föreställa sig en livsform.”¹²⁵ Wittgenstein ger en rad exempel för att illustrera olika användningar vi gör av språket: vi kan befalla, berätta en händelse, gissa gåtor, be, tacka, svära, hälsa, dra vitsar etc.¹²⁶ Orden tjänar i dessa olika sammanhang vitt skilda syften, och idén om språket som namn på föremål kan inte redogöra för dessa olikheter. Istället för att ange något som är gemensamt för allt det som kan kallas språk, menar Wittgenstein att dessa är besläktade med varandra på många olika sätt. Det är detta släktskapsförhållande som gör att vi betecknar alla olika bruk av språket, alla språkspel, som språk.¹²⁷ Vi måste vända oss mot vår tendens att leta efter ett drag som är gemensamt för alla dessa bruk.

Här introducerar Wittgenstein begreppet *familjelikhet*.¹²⁸ En familj kan ha olika gemensamma drag, vissa har samma näsa, andra har samma ögonbryn, och återigen andra har samma sätt att gå, och dessa likheter överlappar varandra. Det är inte *ett* gemensamt drag som definierar familjelikheten. Wittgenstein menar att våra språkliga begrepp fungerar på samma sätt. Idén om ett allmänt begrepp som är gemensamt för alla speciella instanser av detta begrepp hänger enligt Wittgenstein samman med idén att egenskaper är ingredienser i de saker som har egenskapen, såsom att skönhet ingår som ingrediens i allt som är vackert och att det således måste finnas ett slags ideal skönhet obefläckad av allt icke-vackert.¹²⁹ Istället för att förutsätta sådana ideala begrepp måste vi se på användningen av språket. Vi använder exempelvis ordet spel för en mängd olika verksamheter såsom brädspel, kortspel, bollspel etc. Om vi försöker se efter om de alla har något gemensamt finner vi inget enstaka gemensamt drag utan en mängd likheter och släktskapsförhållande. Dessa likheter överlappar varandra, vissa gemensamma drag försvinner och andra tar vid. En följd av detta är att det i många fall inte finns tydliga gränser för vad våra begrepp ska inbegripa. Vi

---

¹²³ Wittgenstein 2012, s. 23-24.

¹²⁴ Ibid, s. 21.

¹²⁵ Ibid, s. 17.

¹²⁶ Ibid, s. 21.

¹²⁷ Ibid, s. 42.

¹²⁸ Ibid, s. 43.

¹²⁹ Wittgenstein Ludwig, *Major Works*, HarperCollins, New York, 2009, s. 106 [i forts. Wittgenstein 2009].

kan inte fastslå exakt var gränsen för vad som kan kallas spel går. Men, som Wittgenstein understryker, oroar det oss generellt inte när vi använder begrepp, att de inte har några fasta gränser. Att det inte finns fastlagda regler för varje tänkbar situation behöver inte vålla oss mer bekymmer än att det i tennis inte finns någon regel för hur högt man får slå bollen, eller hur hårt.¹³⁰

Det är vidare inte exakthet som eftersträvas i språket, utan användbarhet. Wittgenstein ger exemplet att man säger åt någon att 'stå ungefär här', och frågar sig om inte denna förklaring kan fungera perfekt. Om någon nu invänder att uppmaningen är inexakt och att ett kritstreck eller en färggräns skulle ge en mer exakt beskrivning, så måste man fråga sig vad denna exakthet har för funktion i sammanhanget. Inexakthet kan inte likställas med oanvändbarhet.¹³¹ På samma sätt kan inte logiken ses som ett idealt språk i den meningen att det med nödvändighet skulle vara bättre lämpat för våra specifika syften än det språk vi faktiskt använder oss av i vardagen.¹³² Vad detta vill visa är alltså att vårt språk inte är ett exakt medel för att rapportera fakta eller avbilda verkligheten. Istället är vårt språk anpassat efter de situationer vari det används. Det går inte att lösgöra språket från kontexten, dvs. språkspelet, utan att förvirra sig, eftersom språket har sin funktion i språkspelet och endast där.

Wittgenstein utmanar således den syn på språket som säger att alla ord alltid refererar till ting i världen, och att de bör göra detta så exakt som möjligt. Istället för denna syn sätter han en mer komplex förståelse av språket, som skiftar funktion i olika sammanhang och som karakteriseras främst av sin användbarhet i det specifika språkspel där det används.

6.3 Regler och regelföljande

Vår användning av språket är regelstyrd. Det måste finnas vissa mönster för hur vi talar för att språket ska fungera som kommunikationsmedel. Problemet som Wittgenstein närmar sig är hur regelföljande är möjligt. Problemet kring regelföljande kommer av att vi antar att vi måste tolka en regel för att förstå dess innebörd, samtidigt som varje tolkning kan ge vitt skilda resultat. Vi måste därför kunna förklara regelföljande utan att förutsätta tolkning av reglerna.

Wittgenstein jämför regeln med en vägvisare. Det är möjligt att tvivla på vad en vägvisare egentligen visar. Det står inte skrivet på en vägvisare om vi ska gå i pilens riktning eller den motsatta. Den säger inte nödvändigtvis om man ska följa vägen eller gå genom terrängen. Samtidigt säger Wittgenstein att en vägvisare ibland lämnar rum för tvivel och ibland inte, och att detta

---

¹³⁰ Wittgenstein 2012, s. 42-44.

¹³¹ Ibid, s. 53.

¹³² Ibid, s. 50.

inte är ett filosofiskt påstående utan en erfarenhetsats.¹³³ Vi har helt enkelt hamnat i situationer där en vägvisare lämnat rum för tvivel och i situationer där den inte gjort det. Vi måste skilja mellan det tvivel som vi kan tänka oss och det tvivel som vi faktiskt har upplevt. Om vi ser en vägvisare som pekar dit vi ska och väljer att gå åt det motsatta hållet så har vi helt enkelt inte förstått hur en vägvisare fungerar.

Vi kan emellertid inte förklara vår förmåga att följa regler med att vi tolkar dem. ”Varje tolkning hänger, tillsammans med det tolkade, i luften; tolkningen kan inte ge det tolkade något stöd. Tolkningarna allena bestämmer inte betydelsen.”¹³⁴ Det finns alltid utrymme för ett flertal tolkningar av varje betydelsebärande tecken. Men som vi noterat är tolkningen att vi ska gå åt motsatt håll från den riktning som pilen på vägvisaren visar helt enkelt felaktig. Men hur avgör vi när vi beter oss felaktigt, om det inte är genom tolkning? Wittgenstein svar är att vi har tränats att reagera på ett bestämt sätt på ett visst tecken, men också att vi gör det endast så länge det finns en sedvänja att reagera på just detta vis.¹³⁵

Paradoxen att en regel inte kan bestämma ett visst handlingsmönster eftersom varje handling kan fås att stämma överens med regeln, uppstår när skillnaden mellan att tolka en regel och att agera i enlighet med regeln inte uppmärksammas. Att agera i enlighet med regeln är att agera inom ramen för en viss praxis. Och inom denna praxis finns det träning och övervakning, och därmed rätt och fel.¹³⁶ Regelföljande är således en praxis. Tolkning kan inte ensamt utgöra regelföljande eftersom att tro sig följa en regel inte är detsamma som att följa en regel. Därmed utesluts möjligheten att följa regler privat, eftersom detta skulle innebära att man följde regeln närhelst man trodde sig göra så.¹³⁷ Regelföljande måste istället förstås som ett socialt fenomen. Det är endast i kontakt med andra, som kan säga oss om vi agerar i enlighet med regeln eller inte, som vi kan lära oss att följa regler.

Detta får uppenbarligen konsekvenser för språket. Eftersom språkspelen styrs av regler så måste allt tal inbegripa ett regelföljande. Eftersom regelföljande endast är möjligt om det finns en praxis fodras det mänsklig interaktion och sedvänjor. Därmed är det enligt Wittgenstein även omöjligt att ha ett privat språk.¹³⁸ Vi kan helt enkelt enligt Wittgenstein inte namnge våra privata förmågor och därmed bygga upp ett språk som bara vi själva skulle förstå.

John R. Searle menar att regelföljande kan förklaras genom begreppet *Bakgrunden*. Bakgrunden i Searles filosofi är en uppsättning dispositioner, förmågor, vanor etc. Vi har vissa bakgrundsformågor, vi är disponerade att

---

¹³³ Ibid, s. 51.

¹³⁴ Wittgenstein 2012, s. 95.

¹³⁵ Ibid, s. 95.

¹³⁶ Schulte, Joachim, *Wittgenstein: An introduction*, State University of New York Press, Albany, 1992, s. 118.

¹³⁷ Wittgenstein, 2012, s. 97.

¹³⁸ Fogelin, Robert J, *Wittgenstein 2nd ed*, Routledge, New York, 1987, s. 166-168 [i forts. Fogelin 1987].

reagera på vissa sätt, och vi har blivit det genom träning och inläring. Det är dessa bakgrunds förmågor som gör att vi förhåller oss till vissa regler på ett bestämt sätt utan att någon tolkning av reglerna egentligen förekommer.¹³⁹ Vi är disponerade att förhålla oss till dessa regler på ett bestämt sätt. På detta sätt möjliggör bakgrunds förmågorna förståelsen av språk. Ett ord som 'ta' kan ges en mängd olika betydelser i en mening som 'ta en nypa luft'. Det finns t.ex. inget i den bokstavliga betydelsen som hindrar att detta tolkas som att man ska försöka gripa efter luft med handen. Det är endast genom våra bakgrunds förmågor, dvs. fakta som inte är en del av utsagens semantiska innehåll, som vi kan förstå ordens betydelse i det konkreta sammanhanget.¹⁴⁰ Våra bakgrunds förmågor gör det vidare möjligt för oss att förnimma saker *som* saker, vi är disponerade att se ett visst föremål som en stol, eller som en lampa. Det sker inte en tolkning av våra förnimmelser i varje fall, istället är vi helt enkelt disponerade att uppfatta föremål på detta sätt.¹⁴¹ Bakgrunden är således ett begrepp som kan hjälpa oss att förstå hur regelföljande är möjligt enligt Wittgenstein. När vi ser en vägvisare som pekar åt ett visst håll gör vi inte en tolkning av den för att uttröna vad den betyder, vi har redan tränats att förhålla oss till vägvisare på ett visst sätt. Våra bakgrunds förmågor får oss att uppfatta vägvisaren som pekande åt ett visst håll och utesluter primärt alla andra tolkningar.

6.4 Inre förnimmelser

En konsekvens av vad som sagts ovan, är att våra inre, icke utåt synbara, förnimmelser hamnar i en till synes besvärlig situation. Vi har slagit fast att språket inte fungerar som en namnskylt, att ord inte refererar till företeelser som namnskyltar. När vi säger något sådant som 'jag har en avsikt', eller 'jag har insett detta', får vårt språk det att framstå som att det finns något ting som vi har eller någon specifik process som äger rum. När vi sedan inte finner detta ting bland de yttre iakttagbara fenomenen leds vi att säga att detta ting eller denna process sker fördolt inom oss. "Där vårt språk kommer oss att förmoda en kropp, och ingen kropp finns, där, skulle vi vilja säga, finns en ande."¹⁴² Men logiken här bygger ytterst på att vårt språk alltid syftar till att beskriva eller rapportera om händelser, en bild av språket som Wittgenstein vill utmana. Vi måste också hålla i minnet invändningen mot ostensiva definitioner. Vi tillägnar oss inte våra mentala begrepp genom någon slags inre ostensiv definition, genom att mentalt 'peka' på våra inre förnimmelser och namnge dem.

Det tycks oss naturligt att anta att våra inre upplevelser av smärta, obehag eller lust är saker som vi bara själva känner till, att det endast är vi själva som vet om vi känner smärta eller inte. Wittgenstein invänder för det första

---

¹³⁹ Searle, John R., *Consciousness and language*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 264 [i forts. Searle 2002].

¹⁴⁰ Searle, John R., *Konstruktionen av den sociala verkligheten*, Daidalos, Göteborg, 1999, s 143-146 [i forts. Searle, 1999].

¹⁴¹ Searle 1999, s. 145-146.

¹⁴² Wittgenstein 2012 s. 28

att vi, i enlighet med hur vi vanligen använder ordet veta, faktiskt ofta kan veta om en annan person känner smärta. För det andra är det enligt Wittgenstein meningslöst att säga att man vet att man känner smärta, eftersom detta skulle vara liktydigt med att säga att man känner smärta. Ordet *veta* fyller ingen funktion här eftersom det skulle vara meningslöst att säga att man känner smärta men inte vet det. Skillnaden mellan ens egna och andras smärtor formulerar Wittgenstein istället som att det inte går att meningsfullt tvivla på att man själv känner smärta, medan man däremot kan tvivla på att någon annan känner smärta.¹⁴³

Att säga till någon att endast han kan veta om han hade en viss avsikt innebär endast att säga att det är så vi använder ordet, och att det inte är meningsfullt att uttrycka ovisshet om sina egna avsikter.¹⁴⁴ Vad detta innebär är att Wittgenstein vill rikta blicken mot dessa begrepp så som de används i våra språkspel. Om vi förutsätter att känslouttrycken endast syftar till att rapportera vad som händer inom oss har vi bundit fast oss vid den bild av språket som vi från början avsåg att lämna.

Språkliga uttryck beskriver inte smärtan utan ersätter skriket. Ett barn som har ont skriker, men när barnet lär sig tala kommer det istället att säga till sina föräldrar att det har ont. Begreppen fyller alltså samma funktion som skriket men inför ett nytt *smärtbeteende* som ersätter detta.¹⁴⁵ Det språkliga uttrycket är detta nya smärtbeteende.

Wittgensteins position innebär inte att reducera känslor och sinnestillstånd till det yttre observerbara beteendet. Förnimmelsen är inte ett något eller ett intet, men ”ett intet skulle göra samma tjänst som ett något om vilket man ingenting kan säga.”¹⁴⁶ För att komma vidare måste man bryta med idén att språket alltid tjänar till att överföra tankar.¹⁴⁷ Filosofen Anthony Kenny menar att Wittgensteins inställning till mentala processer är en mittposition mellan dualismen och behaviorismen. Mentala processer och tillstånd är varken reducerbara till de kroppsliga rörelserna eller helt fristående från dem. Det fysiska uttrycket för ett visst mentalt tillstånd är ett kriterium för det tillståndet, det ingår i vårt begrepp om mentala tillstånd att de har ett karakteristiskt uttryck i vårt beteende. För att förstå våra begrepp om mentala tillstånd måste vi se vilka beteenden som visar dem, men det handlar inte om att induktivt sluta sig till att ett visst mentalt tillstånd följer ett fysiskt uttryck såsom två olika av varandra oberoende företeelser.¹⁴⁸ Våra begrepp om mentala tillstånd fyller sin funktion genom att tillåta oss att tolka och förstå mänskligt beteende och detta innebär inte att vi gör hypotetiska utsagor om människors inre.¹⁴⁹

---

¹⁴³ Wittgenstein 2012, s. 105.

¹⁴⁴ Ibid, s. 106.

¹⁴⁵ Ibid, s. 105.

¹⁴⁶ Ibid, s. 119.

¹⁴⁷ Ibid, s. 119.

¹⁴⁸ Kenny, Anthony, *Freewill and responsibility*, Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1978, s. 11 [i forts. Kenny 1978].

¹⁴⁹ Kenny 1978, s. 11-12.

Att det fysiska, språkliga uttrycket för en känsla är en konstitutiv del av känslan själv visas av att språket i sig möjliggör distinktioner mellan känslotillstånd som inte är möjliga på ett förspråkligt stadium. Skillnaden mellan två känslor som hopp och förtroende är endast möjlig i en komplicerad livsform med ett sofistikerat språk. Därmed måste språket och det verbala uttrycket för en viss känsla utgöra en del av det beteende som konstituerar känslan.¹⁵⁰ Det följer därför att språket inte endast rapporterar eller beskriver inre processer. Språket är en konstituerande del av känslorna och vi kan inte förutsätta känslorna innan det språkliga uttrycket.

Enligt John Fogelin kan det strikt talat privata som spelar in i våra rapporter om smärta, avsikter och andra inre förnimmelser jämföras med det privata elementet i *performativer*, dvs. löften, befallningar eller andra *handlingar* som vi utför språkligt. Om vi styrs av föreställningen att språket alltid refererar till saker kommer ett löfte att framstå som en rapport om något som sker inom oss. Eftersom denna inre process inte kan ses utifrån följer slutsatsen att vi bara själva kan veta om vi verkligen lovar något. Men detta är inte den riktiga bilden av hur performativer fungerar.¹⁵¹ Som Austin påpekat utgör denna sorts resonemang en instans av en *descriptive* eller *constative fallacy*.¹⁵² När vi lovar något rapporterar vi inte ett faktum om oss själva, istället är själva utsagan en del av handlingen att lova något.¹⁵³ Om någon lovar oss att komma i tid, så påverkas löftet inte av att personen senare förklarar att han egentligen inte lovade. Vi ser det likväl som ett brutet löfte och detta beror på att löftet existerar i det språkliga yttrandet och inte i personen som avger det. Austin belyser här vår tendens att försöka assimilera allt språkbruk till rapporter om fakta som är antingen sanna eller falska. Detta är enligt Austin missvisande.

It is essential to realize that 'true' and 'false' like 'free' and 'unfree' do not stand for anything simple at all; but only for a general dimension of being a right or proper thing to say as opposed to a wrong thing, in these circumstances, to this audience, for these purposes and with these intentions.¹⁵⁴

Vad som avses med begreppen sant eller falskt beror alltså på sammanhanget, och vi har olika sätt att utvärdera talakter i olika sammanhang. Det är inte samma sak att bedöma huruvida en utsaga som 'det var inte min avsikt' är sann eller falsk, som att bedöma en utsaga som 'två plus två är fyra'.

På samma sätt som uttalandet av ett löfte är en del av handlingen att lova något måste vi se hur våra uttryck för avsikter, obehag, förväntan eller smärta också är en del av det beteende som konstituerar dessa mentala tillstånd. Det finns helt enkelt ingen absolut skiljelinje mellan det inre och det yttre. Och vi måste se att även om vi kan säga saker som 'han sade att han hade avsikten x men det var inte sant' så kan vi inte i alla sammanhang

---

¹⁵⁰ Fogelin 1987, s. 192.

¹⁵¹ Ibid, s. 170-172.

¹⁵² Austin, J. L., *How to do things with words*, Cambridge, 1975, s. 3 [i forts. Austin 1975].

¹⁵³ Austin 1975, s 5.

¹⁵⁴ Ibid, s. 145.

säga att detta innebär att ett mentalt tillstånd som borde ha följt uttalandet av avsikten inte förelåg, utan att det också handlar om hur personen handlar efter att ha uttryckt avsikten etc. Att förklara sig ha en avsikt är inte en rapport om ett inre fakta, och om vi betraktar sådana utsagor utifrån en bild där sant eller falskt korresponderar med ett visst sakernas tillstånd i världen, så låser vi analysen vid ett oriktigt antagande.

Exemplet med performativer visar hur språket kan leda oss att tro att vi rapporterar inre fakta även när vi inte gör det. Vi ska härnäst gå igenom begreppet *intentionalitet*. Avsikten är att visa att precis som performativer existerar i språket så är även många av våra mentala begrepp i själva verket beroende av det språkliga sammanhanget. Om vi kan visa att det inre sammanhänger med det yttre och publika så kan vi redogöra för ett sätt att förhålla oss till våra mentala begrepp som inte tvingar oss att förutsätta ett oåtkomligt och fördolt inre liv bakom begreppen.

6.5 Intentionalitet

Searle definierar intentionalitet som ”that feature of certain mental states and events that consists in their (in a special sense of these words) being *directed at*, being *about*, being *of*, or *representing* certain other entities and states of affairs.”¹⁵⁵ Begreppet intentionalitet har således inget direkt att göra med begreppet intention, i betydelsen avsikt, även om en avsikt är ett exempel på ett intentionalt tillstånd. Det rör sig om medvetandets funktion att kunna riktas mot företeelser i världen på olika sätt. En avsikt är således en avsikt att göra något, och likgiltighet är likgiltighet inför något. Dessa tillstånd är alltså intentionala tillstånd som riktar sig mot något.

Att prata om intentionala tillstånd är inte nödvändigtvis att också göra antaganden om hur dessa tillstånd existerar i världen. Vi kan studera intentionala tillstånd utan att svara på den ontologiska frågan om hur de realiserar. Om vi betraktar de intentionala tillståndens *logiska* egenskaper blir sådana frågor irrelevanta. Det spelar helt enkelt ingen roll om de realiserar genom fysiologiska processer i hjärnan eller på något annat sätt. Precis som vi inte behöver diskutera hur talakter realiserar i skrift eller verbalt, behöver vi inte nödvändigtvis ta ställning till de intentionala tillståndens ontologiska status för att studera dem på ett meningsfullt sätt.¹⁵⁶

The logical properties of Intentional states arise from their being representations, and the point is that they can, like linguistic entities, have logical properties in a way that stones and trees cannot have logical properties [...] because Intentional states, like linguistic entities and unlike stones and trees, are representations.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Searle 2002, s. 77.

¹⁵⁶ Searle, John R., *What is an intentional state? I*: Mind, New Series, Vol. 88, No. 349 (Jan., 1979), 74-92, s. 80-81. [i forts. Searle 1979]

¹⁵⁷ Searle 1979, s. 81.

Det väsentliga när vi talar om intentionala tillstånd är alltså att dessa inbegriper representationer, när vi har en avsikt att göra något så inbegriper det intentionala tillståndet en representation av det som avses. De intentionala tillstånden har därmed logiska egenskaper som kan studeras.

Intentionalitet kan vidare ha en kausal roll för mänskligt beteende; vi känner törst och därför dricker vi vatten, eller på en mer sofistikerad nivå; vi har vissa litterära preferenser och därför väljer vi att läsa en bok och inte en annan. Det intentionala tillståndet representerar i dessa fall det som vårt begär är inriktat på. En väsentlig egenskap för intentional kausalitet är därför att det intentionala tillståndet självt fungerar kausalt i produktionen av sina uppfyllelsevillkor.¹⁵⁸ Om jag har begär att dricka en kopp kaffe och jag agerar efter detta för att tillfredsställa detta begär så orsakar begäret (att dricka en kopp kaffe) detta tillstånd, dvs. att jag dricker en kopp kaffe. Begäret representerar alltså det sakernas tillstånd som det orsakar. Eftersom orsaken är en representation av det som den orsakar är specifikationen av orsaken indirekt redan en specifikation av effekten.¹⁵⁹

Eftersom intentionala tillstånd involverar representationer måste en förklaring som inbegriper intentionalt orsakande innehålla den intentionala föreställningen som fungerar kausalt. Om jag dricker en kopp kaffe eftersom jag kände ett starkt sug efter kaffe kan förklaringen vara: 'han gjorde det eftersom han kände ett starkt sug efter kaffe' och därmed upprepas i utsagan det innehåll som fungerar i själva begäret. Intentionala förklaringar är därmed mer eller mindre adekvata efter hur korrekt de upprepar detta innehåll i förklaringen av orsaken.¹⁶⁰ Detta leder vidare till att begrepp som används i förklaringar av intentionalt orsakat agerande inte endast beskriver en orsak, begreppen måste själva figurera i orsaken: "concepts used in the explanation of human behaviour must also be concepts that are available to the agent whose behaviour is being explained."¹⁶¹

Språket spelar således en fundamental roll för våra intentionala tillstånd. De begrepp som vi har tillgång till begränsar i någon mån vad vi kan begära eller avse, eftersom vi måste representera det sakernas tillstånd som begäret eller avsikten ska uppnå.

Fogelin visar hur Wittgenstein har närmat sig problemet med intentionala objekt. Wittgenstein startar denna diskussion när han säger att "[ö]nskan tycks redan veta vad som skall, eller skulle, uppfylla den; satsen, tanken, vad som skulle göra den sann, även om detta inte alls finns! Varifrån detta bestämmande av det som ännu inte finns? Detta despotiska fordrande?"¹⁶² Problemet är alltså hur vi kan ha intentionala tillstånd riktade mot intentionala objekt som inte nödvändigtvis existerar eller ens kan existera.

---

¹⁵⁸ Searle 2002, s. 84-85.

¹⁵⁹ Ibid, s. 85.

¹⁶⁰ Ibid, s. 86.

¹⁶¹ Ibid, s. 87.

¹⁶² Wittgenstein 2012, s. 149.

Fogelin menar att vi får ett olösligt problem om vi antar att vad det gäller är en relation mellan ett mentalt tillstånd och en händelse som skulle uppfylla det. Relationen mellan en förväntan och det förväntade objektet kan då antas vara antingen *kontingent* eller *intern*. Om relationen behandlas som kontingent får relationen mellan förväntan och det förväntade behandlas som en konditionalsats dvs. förväntan uppfylls om det förväntade inträffar. Detta får emellertid till följd att vi kan missta oss om våra förväntningar. Under denna beskrivning av relationen skulle vår förväntan kunna uppfyllas av något helt annat än det som vi trodde att vi förväntade oss. Vi trodde att vi förväntade oss att vår vän skulle komma på besök men märkte att vår förväntan uppfylldes av att en fågel flög in i fönstret. Uppenbarligen duger inte en sådan förklaring, vi misstar oss inte om våra förväntningar på detta sätt.¹⁶³ Om relationen istället betraktas som intern måste det förväntade objektet antas vara ett idealt objekt som endast kan definieras såsom motsvarande vår förväntan. Objektet har ingen motsvarighet i verkligheten, det existerar bara som ett korrelerat till vår förväntan. Invändningen mot denna lösning är att den expanderar ontologin för att inkorporera ett objekt som har precis de drag som behövs för att lösa ett visst problem.¹⁶⁴ Det intentionala objekt som vi därigenom förutsätter måste nödvändigtvis vara något slags idealt metafysiskt objekt.

Om vi antar att en förväntan innefattar en relation mellan ett mentalt tillstånd och en händelse/objekt som uppfyller det tycks det alltså finnas två dåliga förklaringar. Antingen ses den uppfyllande händelsen som en verklig händelse, men relationen mellan dem är kontingent, eller så är relationen nödvändig och intern, men den uppfyllande händelsen kan inte identifieras med en verklig händelse.¹⁶⁵

Wittgensteins lösning är att förneka att förväntan är ett mentalt tillstånd och istället betona att det är i språket som förväntan och uppfyllelsen berör varandra.¹⁶⁶ Den interna relationen mellan förväntan och förväntans uppfyllelse existerar endast i språket. Om jag säger att jag förväntar mig att min vän kommer på besök, så är det den språkliga satsen 'min vän kommer på besök' som måste uppfyllas för att önskan ska bli uppfylld. Liksom uttrycket för smärtan är en del av smärtbeteendet är det språkliga uttrycket en del av förväntan-beteendet, "the formulation of a wish is part of wishing and the formulation specifies what is wished for."¹⁶⁷ Det innehåll som representeras i förväntan är således också vad som definierar uppfyllelsen. Enligt Fogelin är befallningen en modell för alla dessa fall, man befäller någon att göra x och formuleringen x specificerar vad som kommer att räknas som att uppfylla befallningen.¹⁶⁸

---

¹⁶³ Fogelin 1987, s. 192-193.

¹⁶⁴ Ibid, s. 193.

¹⁶⁵ Ibid, s. 193-194.

¹⁶⁶ Wittgenstein 2012, s. 151.

¹⁶⁷ Fogelin, 1987, s. 194.

¹⁶⁸ Ibid, s. 194.

Filosofen G.E.M. Anscombe närmar sig ett liknande problem när hon insisterar på att en handling endast är avsiktlig under en viss beskrivning, ”to call an action intentional is to say it is intentional under some description that we give (or could give) of it.”¹⁶⁹ Det är således inte någon egenskap (i den handlandes inre) som existerar när handlingen utförs som gör handlingen är avsiktlig.¹⁷⁰ Därmed kan en handling vara avsiktlig under en beskrivning och oavsiktlig under en annan, och en viss mental egenskap kan därmed inte ensamt göra handlandet avsiktligt under alla tänkbara beskrivningar.

Att de språkliga regelstyrda begreppen figurerar i de intentionala tillstånden innebär att de senare är underkastade det språkspel i vilket begreppen får sin betydelse. Snarare än att se de intentionala tillstånden som något som föregriper språket; något som språket kan rapportera, måste vi se hur språket är konstitutivt för dessa tillstånd. När vi avser något är alltså begreppet *avsikt* aktivt i det intentionala tillståndet och betydelsen av begreppet är mer än bara ett visst mentalt tillstånd. Begreppet avsikt har en komplicerad användning i språkspelen; några fasta gränser för begreppet kan inte uppställas, och det finns inte något specifikt ting som det refererar till. Hela begreppet med de yttre och inre konnotationer som det medför måste alltså beaktas.

6.6 Kunskap om det inre

Vad allt detta vill visa är således hur språket griper in i även våra inre förnimmelser och intentionala tillstånd. Språket utgör en del av dessa fenomen, det är en konstitutiv del av de känslor och processer som vi genomgår. Dessa inre förnimmelser berövas därmed till viss del sin exklusivt privata karaktär. Språket är ju som vi sett en social angelägenhet som får sin funktion i olika språkspel, dvs. i interpersonella sammanhang.

Det bör väl betonas att ingenting av det sagda innebär ett förnekande av att mentala processer och tillstånd äger rum. Det vi däremot måste vända oss mot är idén att våra mentala begrepp refererar till bestämda mentala processer och tillstånd som vi upptäcker inom oss. Vi namnger inte våra inre förnimmelser, vi känner inte efter om en avsikt är närvarande i oss för att sedan rapportera detta till andra.

Utifrån detta perspektiv kritiserar filosofen Gilbert Ryle tanken på att vi alltid själva är i en privilegierad position att identifiera våra egna känslor.

The sorts of things that I can find out about myself are the same as the sorts of things that I can find out about other people, and the methods of finding them out are much the same. A residual difference in the supplies of the requisite data makes some differences in degree between what I can know about myself and

---

¹⁶⁹ Anscombe, G.E.M, *Intention* 2nd ed, Blackwell, Oxford, 1966, s. 29. [i forts. Anscombe 1966]

¹⁷⁰ Anscombe 1966, s 28.

what I can know about you, but these differences are not all in favour of self-knowledge.¹⁷¹

Det är således inte två väsensskilda uppgifter att utröna våra egna tankar och motiv etc. och att utröna andras. Språket spelar här en stor roll för hur vi förstår oss själva och andra. Vi kan inse att vi är trötta genom att bland annat komma på oss själva med att gäspa, och på samma sätt kan vi inse att vi är uttråkade genom att vi säger till oss själva eller till andra att vi har tråkigt.¹⁷² Språket och vårt beteende ger oss information om oss själva på samma sätt som andras språk och beteende ger oss information om dem.

Wittgenstein säger på ett liknande tema, "if I weep, the sensations around my eyes are obviously part, and an important part, of what I feel."¹⁷³ Vi kan alltså inte göra en strikt distinktion mellan det fysiska och det psykiska; mellan det språkliga uttrycket eller beteendet och känslan i sig.

6.7 Sammanfattning

Vi kan alltså konstatera att orden i språket inte refererar till saker i världen som namnskyltar, de har inte en fixerad relation till något verkligt eller idealt objekt. Istället fyller orden olika funktioner i de språkspel där de används. Detta innebär vidare att vi inte kan finna ett gemensamt drag som utmärker alla de situationer då ett ord är tillämpligt utan att dessa situationer delar olika familjelikheter.

Allt språk inbegriper regler och regelföljande. Regelföljandet möjliggörs genom att det finns en praxis och träning. Vi lär oss att förhålla oss till meningsfulla tecken på ett visst sätt, och dessa förmågor är vad Searle kallar bakgrundsformågor. Det är inte genom tolkning som vi kommer fram till betydelsen av sådana tecken, eftersom tolkning möjliggör en mängd olika sätt att förstå dem på. Distinktionen mellan regelföljande och tolkning låter oss skilja på klara och oklara fall i språket. I klara fall reagerar vi helt enkelt på dessa tecken såsom vi har lärt oss att reagera på dem, det är först när oklarhet faktiskt uppstår som vi bör tala om tolkning.

Vidare bör vi ta med oss att våra intentionala tillstånd, sätten vi förhåller oss till världen, influeras av språket. De intentionala tillstånden innehåller representationer, och språket skapar möjligheter att representera komplexa fakta och förhållanden. När vi således säger till oss själva att vi avser att göra något så inbegriper detta begreppet avsikt med alla de sociala konnotationer som begreppet har i språkspellet. En avsikt eller en insikt är därmed inte något fastlagt psykiskt tillstånd utan en sammansättning av en mängd faktorer. Psykiska faktorer har naturligtvis en roll i begreppen, men de kan också förstås som utsagor om att vi i framtiden kommer att agera på ett visst sätt under vissa förutsättningar, att vi kan ge svar på vissa frågor om de skulle ställas etc. Snarare än att välja ett drag som definierar en avsikt

---

¹⁷¹ Ryle, Gilbert, *The concept of mind*, Penguin, London, 2000, s. 149. [i forts. Ryle 2000]

¹⁷² Ryle 2000, s. 99.

¹⁷³ Wittgenstein 2009, s 212.

eller insikt måste vi betona att dessa olika bruk av begreppen bildar en familj i Wittgensteins bemärkelse. När dessa begrepp fungerar i våra intentionala tillstånd står de således inte för något enkelt utan inbegriper en mängd yttre och inre faktorer.

Det är denna aspekt som gör att vi kan se likheten mellan att tillskriva andra människor mentala begrepp och att tillskriva oss själva sådana begrepp. I båda fallen rör det sig om mer än bara rapporter om inre företeelser och på grund av detta måste hela situationen beaktas. Huruvida vi använder begreppet korrekt om oss själva eller om andra blir beroende av situationen som helhet och den roll ordet spelar i språkspelet.

Innan vi går vidare med att diskutera dessa punkter med avseende på uppsåtsproblematiken ska vi fördjupa oss i tolkningsproblematiken så som den har kommit till uttryck inom avtalsrätten. Vi har redan infört distinktionen mellan regelföljande och tolkning, men eftersom vi i juridiken ofta hamnar i situationer där det inte är klart hur ett begrepp ska tillämpas behöver vi även diskutera tolkning som ett sätt att möta sådana oklara situationer.

7 Tolkning

Så som vi har sett under avsnitt 4.1.2 närmar sig författarna i det som vi kallat det andra temat uppsåtet som en fråga om gärningens mening och riktning. Det handlar alltså om att förstå och tolka meningsfulla gärningar och att se uppsåtet som en del av denna meningsfullhet. Vi ska därför nu göra en utveckling och se närmre på avtalstolkning. Eftersom man även i avtalsrätten måste laborera med subjektiva begrepp såsom partsviljan, är diskussionen många gånger likartad. Viljan/avsikten tycks nämligen vara lika svårfångad här som i uppsåtet.

Viljeteorin inom avtalstolkningen avlöste det tidigare paradigmet som kännetecknades av en strikt bokstavstolkning. Parternas avsikter med sina förklaringar kom därmed att få en överordnad betydelse, framför textens ordagranna betydelse. Viljeteorin kom emellertid att utsättas för kritik, eftersom den lade alltför stor vikt vid avgivarens vilja, på bekostnad av mottagarens förståelse av förklaringen. Därför kom *tillitsteorin*, som alltså lade fokus på mottagarens befogade tillit, att ersätta viljeteorin.¹⁷⁴ En tredje variant, som stöddes av bland andra Kurt Grönfors var *förklarings teorin*, vilken innebar att den objektivt tolkade förklaringen skulle vara avgörande.¹⁷⁵ Den subjektiva viljan har således genom dessa olika teorier först placerats i centrum för att sedan förpassas ut i periferin igen. Parts viljan har därigenom kommit att bli betraktad med viss skepsis inom den moderna avtalsrätten.¹⁷⁶

Enligt den realistiska förståelsen av rätten kunde partsviljan endast förstås som ett psykiskt faktum, eftersom varje annat sätt att förstå den skulle innebära att förutsätta ett metafysiskt ting, en fiktion. Men när partsviljan definierades som psykiskt faktum blev den också oåtkomlig. Alla slutledningar om viljan utifrån yttre omständigheter blev följaktligen misstänkliggjorda. Enligt Joel Samuelsson gav detta upphov till en svårlöst dikotomi i avtalsrätten eftersom tolkningen i praktiken gick ut på att avläsa konkreta omständigheter som tecken. När avtalstolkningen sökte efter viljan i avtalstexten och de yttre omständigheterna sökte man därmed efter något oåtkomligt. Avtalstolkningen kom därigenom att bli en tveksam verksamhet och osäkerhet häftade vid vad man egentligen utläste.¹⁷⁷

Parallellerna till vår diskussion om uppsåtet torde vara uppenbara. Å ena sidan vill vi se uppsåtet som något helt och hållet psykiskt, å andra sidan har vi inga medel för att bevisa rent psykiska processer och tillstånd. När

---

¹⁷⁴ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, 5:e upplagan, Institutet för Bank- och Affärsjuridik, Uppsala, 2009 s. 22 [i forts. Lehrberg 2009].

¹⁷⁵ Lehrberg 2009, s. 23.

¹⁷⁶ Samuelsson, Joel, *Tolkningslärans gåta: en studie i avtalsrätt*, Iustus, Uppsala 2011, s. 187 [i forts. Samuelsson 2011].

¹⁷⁷ Samuelsson 2011, s. 187.

problemet väl formulerats så tvingas vi försöka berättiga våra slutledningar genom att sänka beviskravet, införa presumtioner osv.

Huruvida tolkning ska karakteriseras som en deskriptiv eller normativ verksamhet är avhängigt ställningstagandet kring partsviljan. Om tolkningen ska utverka en faktisk partsvilja tycks verksamheten vara rent deskriptiv; man söker i texten efter bevis på hur partsviljan faktiskt var vid avtalsslutet. Ställningstagandet kring hur partsviljan ska förstås kommer således också att påverka huruvida tolkning bör förstås som en sakfråga eller en rättsfråga.¹⁷⁸ Samuelsson pekar på hur man har gjort en distinktion mellan tolkning och utfyllning, där det förra setts som en sakfråga och det senare som en rättsfråga.¹⁷⁹ Samuelson hävdar emellertid att denna distinktion i grunden inte kan upprätthållas på detta sätt.¹⁸⁰

Samuelsson föreslår att man bör se avtalet, inte som ett faktum i betydelsen att det är ett redan avslutat meningssammanhang, utan som en tolkningsbar storhet.¹⁸¹ Avtalet blir därmed öppet för tolkning och hur avtalet ska förstås är givet först när rättstillämparen gett sitt omdöme i tolkningsfrågan. Andra tolkningar är alltid möjliga ur ett teoretiskt perspektiv, men detta hotar inte tolkningens legitimitet. Tolkningsfrågan är helt enkelt inte en kunskapsfråga.¹⁸²

Eftersom tolkningsfrågan inte är en kunskapsfråga kan viljebegreppet användas utan att detta antas referera till psykiska fakta. Partsviljan blir istället den avsikt som kan utläsas ur avtalets innebörd.¹⁸³ Att tolka något handlar inte om att upptäcka en lösning genom att se efter på rätt ställe, tolkningen måste såsom tolkning alltid utgå från de fakta som föreligger. ”Vid tolkningen är ingenting *dolt* för oss.”¹⁸⁴

Genom detta resonemang görs det tydligt hur tolkning inte kan förstås som en ren sakfråga, i betydelsen att man genom texten läser sig fram till en konkret och faktisk partsvilja. Distinktionen mellan tolkning och utfyllning kan inte ses som en parallel till distinktionen mellan sakfråga och rättsfråga. Tolkningen utspelar sig ”i spannet mellan fakta och rätt.”¹⁸⁵

För att anknyta till uppsåtet kan vi peka på en mängd likheter. En domstol som har att bedöma ett fall har en viss mängd omständigheter som står under bedömning. Alla dessa omständigheter är yttre, objektiva fakta. Från dessa omständigheter måste domstolen göra en bedömning av i vilken riktning handlandet talar, vilka avsikter och insikter som kan utläsas ur det. Beroende på hur dessa avsikter och insikter antas existera kommer bedömningen antingen få karaktären av en sakfråga eller en rättsfråga.

---

¹⁷⁸ Samuelsson 2008, s. 548.

¹⁷⁹ Ibid, s. 558.

¹⁸⁰ Ibid, s. 608.

¹⁸¹ Samuelsson 2011, s. 187-188.

¹⁸² Ibid, s. 188.

¹⁸³ Ibid, s. 188.

¹⁸⁴ Ibid, s. 189.

¹⁸⁵ Samuelsson 2008, s. 609.

Antingen kan det förstås som att domstolen utreder en faktisk avsikt eller insikt som kan bevisas genom att tyda handlingen, eller så kan det förstås som att avsikten eller insikten är ett sätt att karakterisera handlingens meningsfullhet.

Det är av vikt att skilja mellan bevisfrågor och tolkningsfrågan förstådd i den senare betydelsen. Tolkningen kan under denna förståelse inte befatta sig med mer än det som är bevisat. Den lägger inte till några fakta, utan utgör en värdering av vad som redan framkommit. Bevisfrågan sätter ramarna för tolkningen, den avgör vad som ska tolkas, men det är två distinkt olika processer.

8 Tillämpning och analys

8.1 Uppsåt som mentalt tillstånd – den ontologiska aspekten

Det framgår klart att synsättet på uppsåtet som ett eller flera specifika mentala tillstånd måste överges. Vi kan genom Wittgensteins språkteori se hur ett sådant synsätt är sprunget ur en bild av språket där våra begrepp nödvändigtvis refererar till saker i världen på ett bestämt sätt. Men eftersom det inte är så vårt språk fungerar måste vi omvärdera slutsatsen att satsen 'jag har en avsikt' innebär att jag upplever ett specifikt mentalt tillstånd som motsvarar begreppet avsikt. Det är detta felslut som leder oss till att tro, eftersom något yttre fenomen som motsvarar avsikten inte tycks finnas, att avsikten existerar fördolt inom oss. Som Wittgenstein säger: "Där vårt språk kommer oss att förmoda en kropp, och ingen kropp finns, där, skulle vi vilja säga, finns en ande."¹⁸⁶

Att säga att uppsåtet inte är ett mentalt tillstånd innebär inte ett förnekande av att mentala tillstånd och processer äger rum – vi behöver inte inta en strikt behavioristisk hållning – men det mentala, det fysiska och det språkliga utgör tillsammans delar av vår upplevelse av världen, och uppsåtet är inte begränsat till att existera i det mentala. Sanningsvillkoren för mentala begrepp såsom avsikt, insikt och likgiltighet är inte mentala fenomen, men detta implicerar inte att mentala processer inte pågår eller är relevanta för mänskligt handlande.

Som vi har sett existerar relationen mellan de intentionala tillstånden och deras objekt i språket. En avsikt att göra något är således ett språkligt beteende; det språkliga uttrycket är konstitutivt för avsikten. Härigenom överskrids distinktionen mellan det inre och det yttre. Språket är inte privat; betydelse skapas i de språkspel där begreppen faktiskt används.¹⁸⁷ Att uttala en avsikt är således att i någon mån utfästa sig att agera på ett visst sätt i framtiden; att säga att vi har en insikt om något att vi under rätt omständigheter kan svara på vissa frågor etc. Det finns inte ett gemensamt drag för alla de situationer då vi kan tala om exempelvis avsikter, men vi kan se olika familjelikheter mellan dem.¹⁸⁸ Det väsentliga är att eftersom en avsikt att göra något är beroende av begreppet avsikt måste begreppets funktion i språkspellet beaktas, och denna funktion kan inte reduceras till en rapport om ett mentalt tillstånd.

När dessa begrepp används måste det ske i enlighet med de regler som gäller inom språkspellet, dvs. följa en viss praxis.¹⁸⁹ Det är i denna mening

---

¹⁸⁶ Wittgenstein 2012 s. 28.

¹⁸⁷ Se avsnitt 6.3.

¹⁸⁸ Se avsnitt 6.2.

¹⁸⁹ Se avsnitt 6.2-6.3.

som vi med Ryle kan säga att vi upptäcker våra egna 'inre tillstånd' på ungefär samma sätt som andra kan upptäcka dem.¹⁹⁰ Skillnaden ligger i vilken information vi har att utgå ifrån. En person har tillgång till vissa delar av sitt känsloliv som andra inte har, men detta betyder inte att en person besitter oemotsäglich kunskap om sina avsikter, insikter osv. Vi utvecklar inte talet om våra inre tillstånd genom att identifiera och namnge dessa tillstånd, utan genom att i sociala sammanhang använda oss av dessa begrepp om oss själva och andra.

Vårt svar på den ontologiska frågan om uppsåtet blir således något av ett icke-svar. Vi kan inte placera uppsåtet i världen som ett ting bland andra, varken i en fysisk eller i en psykisk bemärkelse. Uppsåtet är ett begrepp, och som alla begrepp så får det sin betydelse utifrån hur det används. Det finns inga andra sanningsvillkor för begreppet uppsåt än de som fastställs i de språkspel där begreppet har sin funktion.

När uppsåtet formuleras som något egentligen oåtkomligt, någonting dolt i gärningspersonens hjärna, har det implicit redan definierats som ett ting bland andra. Uppsåtet skulle alltså vara ett ting, men ett icke-fysiskt ting. Även när vi talar om att dra slutledningar från det yttre till det inre har vi gett det inre en privilegierad position som någonting onåbart, varom vi bara kan få tentativ och medelbar kunskap, och på samma sätt förhastar vi oss när vi säger att gärningspersonen har ett principiellt kunskapsmonopol om de avsikter och insikter som utgör uppsåt.

Alla dessa resonemang, vilka vi sett förekomma inom det som vi har kallat det första temat, bygger på uppsåtet som ett icke-fysiskt ting. Men om vi följer Wittgenstein kan vi förneka att uppsåtet har en sådan existens. Därmed kan vi lösgöra oss från en mängd problem som har häftat vid uppsåtsbegreppet och istället se de specifika epistemologiska problem som möter oss när vi har att bedöma uppsåt.

8.2 Uppsåt som meningsfullhet – den epistemologiska aspekten

Vi kan alltså konstatera att frågan om uppsåtets ontologi inte lett oss fram till ett tillfredställande svar. Det finns inget ting som motsvarar uppsåtet eller underbegreppen avsikt, insikt och likgiltighet. Uppsåt refererar inte på ett bestämt sätt till en uppsättning psykiska fakta som kan vara närvarande i gärningspersonens inre vid en handling.

Istället kan vi konstatera att uppsåt, liksom andra mentala begrepp, får sin betydelse i de sammanhang, de språkspel, där det används. Dessa begrepp används för att karakterisera mänskligt handlande på olika sätt. Vi skiljer på ett avsiktligt handlande från ett tankspritt, ett ilsket uttalande från ett irriterat

---

¹⁹⁰ Se avsnitt 6.5.

etc. Eftersom dessa begrepp inte står för mentala tillstånd som vi upptäcker inom oss, följer det att vår förståelse av våra egna känslor, avsikter, insikter etc. inte är väsensskild från hur vi förstår andras. I båda fallen handlar det om en mängd olika faktorer som gör att ett begrepp är tillämpligt.

Detta leder oss till det resonemang som förts av företrädarna för det som vi har kallat det andra temat.¹⁹¹ Dessa betraktar som bekant uppsåtet som en del av handlingens mening och riktning. Ur detta perspektiv är således gärningspersonens mentala tillstånd endast en del av vad som utgör gärningens betydelse. Av den teoretiska bakgrund som har presenterats framgår hur ett sådant synsätt kan motiveras och hur det kan ge en mer realistisk beskrivning av vad domstolen egentligen gör när den bedömer uppsåtsfrågor.

Att säga att en gärning är uppsåtlig är att ge en viss beskrivning av gärningen. Gärningen karakteriseras därmed som medveten, kontrollerad, avsiktlig eller likgiltig etc. En gärning som med rätta kan beskrivas så är, enligt skuldprincipen, mer straffvärd än en gärning som endast kan beskrivas som vårdslös. Vidare följer av konformitetsprincipen att ett brottsligt handlande måste ha varit möjligt att undvika för att vara straffbart. Uppsåtsbedömningen måste därför innebära dels en bedömning av huruvida den tilltalade rimligen hade kunnat undvika att handla på det brottsliga sättet, dels en bedömning av graden av skuld. När uppsåtsbegreppet ska tillämpas på ett konkret fall kan vi således inte tala om sant och falskt som en fråga om korrespondens med fakta. Istället måste vi betona hur uppsåtet inbegriper en bedömning och värdering av handlandet.

En domstol måste alltså i varje enskilt fall bedöma huruvida gärningen är uppsåtlig, och detta handlar aldrig om att finna bevis för ett mentalt faktum. Istället måste domstolen bedöma i vilken riktning handlandet talar. Vad som inledningsvis beskrivits som en bevisproblematik tar således formen av en tolkningsproblematik. Det är gärningens innebörd som ska fastställas, och detta måste göras genom att förstå handlingen som betydelsebärande.

I det här sammanhanget bör vi emellertid påminna om den distinktion som Wittgenstein inför mellan tolkning och regelföljande.¹⁹² Om vi förhastar oss och säger att domstolen alltid måste tolka gärningen för att förstå dess innebörd missar vi det regelföljande som möjliggör förståelse och i förlängningen tolkning. Att en gärning är betydelsebärande behöver inte förstås som att domstolen alltid måste ägna sig åt tolkning för att förstå dess betydelse. Förståelse innebär regelföljande, och som Wittgenstein insisterar på finns det klara fall då vi helt enkelt följer regeln. Detta exemplifieras av NJA 1977 s. 630. När gärningspersonens förklaring att kniven trängt in i offret på grund av dennes egna rörelser inte bedöms trovärdig konstaterar HD att det är ett *avsiktligt* knivhugg som i sig innebär uppsåt till offrets död. När det objektiva händelseförloppet har bevisats är uppsåtsfrågan alltså otvetydig. Uppsåtet är en nödvändig komponent i det handlande som har

---

¹⁹¹ Jfr. avsnitt 4.1.2.

¹⁹² Se avsnitt. 6.2.

bevisats. Att säga att HD i detta fall *tolkar* gärningen som uppsåtlig är att utsträcka begreppet tolkning på ett sätt som suddar ut den distinktion vi vill upprätthålla mellan tolkning och regelföljande. Istället bör vi säga att HD här följer de regler som gäller för begreppet uppsåt. Ett avsiktligt knivhugg i hjärntrakten måste karakteriseras som uppsåtligt, alla alternativa tolkningar är uteslutna. Hade klara fall där uppsåtsbegreppet *måste* tillämpas inte funnits, hade begreppet varit innehållslöst. Att vi överhuvudtaget kan tala om tolkning förutsätter redan att det finns sådana klara fall.

I de oklara fallen närmar vi oss dock något som mer träffande kan karakteriseras som en tolkningsoperation. Som visas av bl.a. NJA 2012 s. 45 ställs domstolen emellanåt inför situationer där våldets typiska riktning inte ensamt kan bestämma gärningens uppsåtlighet. I fallet förelåg en mängd omständigheter som komplicerade bedömningen. Att gärningsmannen befann sig i ett abnormt psykiskt tillstånd, samt att det objektiva handlandet inte entydigt talade för dödligt uppsåt, förändrade hur gärningen kunde bedömas. Detta behöver emellertid inte förstås som att vad som bedömdes var något annat än gärningens mening och riktning. Vi förstår helt enkelt gärningen på ett annat sätt under dessa omständigheter än i andra. Att psykiska faktorer spelar in i hur en gärnings mening bedöms innebär inte att uppsåtet är ett psykiskt faktum, utan endast att en gärnings mening inte är oberoende av sådana faktorer. Det som gör att bedömningen kan betraktas som tolkning snarare än som regelföljande är just det faktum att fallet är oklart. Betydelsen av händelseförloppet är inte klarlagd; det objektiva händelseförloppet leder inte ända fram till förståelsen. Det är just därför som handlandet i dessa fall måste tolkas och värderas och ges en mening av de många möjliga som vi kan utläsa ur handlingen.

Bedömningar av uppsåt med detta synsätt måste inbegripa vissa antaganden om mänskligt beteende som får gälla generellt. Detta har, som vi sett hos bland annat Klami m.fl., gett upphov till en viss ängslighet.¹⁹³ Hur skiljer vi på en erfarenhetssats som säger oss något om vad människor har för insikter i vissa situationer, och en normativ sats som tillskriver människor insikter i dessa situationer? Problemet med de normativa resonemangen har generellt antagits vara att dessa inte nödvändigtvis stämmer överens med vad gärningspersonen faktiskt insett eller antagit i den aktuella situationen. Men med det synsätt som vi här har presenterat är det inte självklart att vi kan upprätthålla en så strikt skillnad mellan det normativa och det deskriptiva. Kritiken mot de normativa resonemangen förutsätter att det finns faktiska insikter och avsikter, fördolda för domstolen, som skulle hamna i konflikt med utgången av en normativ bedömning. Men detta förutsätter återigen att bedömningen av uppsåt handlar om att slå fast ett mentalt tillstånd. Det är endast om uppsåtet har en sådan självständig existens i världen som det normativa resonemanget kan stämma eller inte stämma överens med det. Om uppsåtet istället formuleras som en beskrivning av handlandets mening och riktning, är det uppenbart hur bedömningen inte kan kritiseras på detta

---

¹⁹³ Se avsnitt 4.1.1.

sätt. En tolkning av ett handlande kan vara olämplig på många sätt, men den kan inte vara falsk i det avseendet att den inte överensstämmer med fakta.

Vi kan således säga detta om de epistemologiska aspekterna av uppsåtet: Först måste vi konstatera att uppsåt är en beskrivning av ett händelseförlopp som inbegriper bedömningen att handlandet hade kunnat undvikas och att det är mer straffvärt än det vårdslösa. Vidare kan inte några egentliga begränsningar sättas upp för vad som i ett konkret fall kan inverka på bedömningen av uppsåt och vad som inte kan det. *Alla* omständigheter i ett konkret fall kan påverka hur vi bedömer gärningen. Det objektiva händelseförloppet, psykiska faktorer hos gärningspersonen och andra kringliggande omständigheter existerar således *på samma plan* i förhållande till uppsåtet. Snarare än att betrakta gärningsomständigheterna i snäv mening som centrala och kringliggande omständigheter som perifera, bör vi alltså se hur alla omständigheterna sammantagna ger en handlandet en viss innebörd. Denna innebörd är ibland uppenbar och otvetydig, och ibland komplicerad.

8.3 Konsekvenser

Vilka konsekvenser kan dras utifrån vad som konstaterats ovan?

För det första kan vi konstatera att uppsåt inte kan förstås enbart som en bevisfråga. Uppsåt föreligger inte i gärningspersonen på ett sådant sätt att det kan upptäckas och tillskrivas gärningspersonen utan att någon värdering av handlandet görs. Vi måste betona att bedömningar av uppsåt innebär ett värderande av handlingar, och det slutgiltiga avgörandet av huruvida uppsåtsbegreppet har tillämplighet på ett visst handlande innefattar en viss *förståelse* av händelseförloppet. Behandlas uppsåt som en ren sakfråga döljs denna värderande process och alla resonemang kring bevisning av uppsåt kommer att framstå som ytterst dunkla. Detta är vad som ger upphov till den kritik mot uppsåtsbedömningar som betecknar dem som omöjliga, normativa, generaliserande eller innefattande en sänkning av beviskravet.¹⁹⁴

För att undvika missförstånd bör det betonas att detta resonemang inte endast handlar om att uppsåtet är en teknisk juridisk term och som sådan inte är bunden av vad vi menar med uppsåt eller mentala begrepp i andra sammanhang. Det är just för att uppsåt är ett mentalt begrepp bland andra som vi måste betona hur de regler som gäller för användningen av sådana begrepp även gäller för uppsåt. Lika lite som en avsikt eller en insikt i vardagligt tal är ett specifikt mentalt tillstånd, lika lite är uppsåtet ett upptäckbart ting i den tilltalades inre. Att uppsåt alltjämt är en juridisk teknisk term innebär förvisso att dess omfång ytterst bestäms i den juridiska praktiken, men den grundläggande förståelsen av begreppet förutsätter en användning även utanför juridiken. Uppsåt tillhör, med Wittgensteins begrepp, den familj som de mentala begreppen utgör, och dess

---

¹⁹⁴ Jfr. avsnitt 4.1.1. och den uppfattning som Klami m.fl. och Diesen företräder.

grundläggande funktion är likartad. Eftersom avsikter, insikter och likgiltighet inte står för psykiska tillstånd som kan upptäckas går det inte att meningsfullt tala om bevis för uppsåt på samma sätt som det går att tala om bevis för ett händelseförlopp.

Det finns således grund för att betrakta uppsåt som en tolkningsfråga snarare än en bevisfråga. Med den förståelse av tolkning som här företräds, dvs. att tolkingen utläser en meningsfullhet i handlandet och inte söker efter ett faktiskt mentalt tillstånd bakom handlandet, kan tolkningsfrågan också förstås som en rättsfråga snarare än en sakfråga.

I detta sammanhang är det emellertid angeläget att konstatera att distinktionen mellan rättsfrågor och sakfrågor ofta är komplicerad. Om en domstol har att bedöma huruvida ett föremål som en person bar på sig var en kniv eller ett annat verktyg så måste domstolen göra en bedömning kring vad som skiljer en kniv från en rakhyvel, skruvmejsel eller dylikt i rättslig mening. Denna bedömning kommer alltså att utgöra en rättsfråga kring omfånget av begreppet kniv, men samtidigt kan vi finna flera fall då en sådan bedömning inte aktualiseras eftersom personen bar något som helt uppenbart var en kniv. I det senare fallet aktualiseras endast bevisfrågan huruvida personen faktiskt bar denna kniv vid det aktuella tillfället. I båda fallen har domstolen åtminstone implicit gjort ett konstaterande att föremålet var eller inte var en kniv, men i det förra fallet framstår den huvudsakliga frågan som en rättsfråga och i det senare som en bevisfråga.

På samma sätt kan frågan om uppsåt vara mycket lik en bevisfråga. Det är bevisat att gärningspersonen högg offret med en kniv i hjärttrakten och inga omständigheter komplicerar bilden. I detta fall tycks ingen tvekan råda om att dödligt uppsåt förelåg. Men i andra fall når bevisningen av det objektiva händelseförloppet inte ända fram till den punkt där uppsåtsfrågan framstår som otvetydig. I dessa fall måste domstolen tolka handlandet och uppsåtsbegreppet och avgöra huruvida det senare har tillämpning eller inte. Relationen mellan sakfrågor och rättsfrågor är således inte enkel, och det finns inte utrymme att inom denna uppsats utreda hela denna problematik.

Vi kan emellertid konstatera att bilden av uppsåt som en sakfråga inte förmår redogöra för den komplexa process som uppsåtsbedömningar utgör. Det är en utsaga om verkligheten, men en utsaga som inte går att göra utan att värdera handlandet ifråga. Distinktionen mellan fakta och värderingar, enligt vilken rättsfrågor och sakfrågor hålls isär, tycks inte kunna upprätthållas med avseende på uppsåt. Uppsåtet överskrider distinktionen fakta/värderingar, och detta är kärnan i problemet. Precis som avtalstolkningen enligt Samuelsson existerar ”*i spannet mellan fakta och rätt*”¹⁹⁵ låter sig uppsåtsbedömningen inte reduceras till en ren sakfråga eller rättsfråga.

---

¹⁹⁵ Samuelsson 2008, s. 609, se kapitel 7.

För det andra kan vi konstatera att eftersom vi rört oss bort från uppsåtet som bevisfråga försvåras inordnandet av uppsåtet i den processrättsliga bevissystematiken. Alla bevisade omständigheter kring gärningen, såväl gärningsmomenten i strikt mening som kringliggande omständigheter, kan bli omedelbart relevanta för uppsåtet. De torde därmed ligga nära till hands att betrakta dessa som rättsfakta snarare än bevisfakta. Det finns ingenting utöver dessa omständigheter som kan bevisas. Snarare än att säga att knivhugget bevisar att gärningspersonen agerat uppsåtligt vill vi alltså säga att knivhugget utgör det uppsåtliga agerandet. Vi behöver inte gå via knivhugget för att komma fram till uppsåtet, dessa sammanfaller i en uppsåtlig handling. Även kringliggande omständigheter, som skulle kunna förändra vår förståelse av händelseförloppet, är omedelbart relevanta i denna mening. Med denna förståelse av uppsåtet tycks alltså begreppet rättsfakta kunna inrymma så mycket att det riskerar att förlora sin betydelse. Även här kan vi se att distinktionen mellan konkreta och abstrakta rättsfakta, och den mellan bevisfakta och rättsfakta, grundar sig på viljan att inte sammanblanda fakta och värderingar, samtidigt som bedömningar av uppsåt måste inbegripa båda.

Eftersom förståelsen av gärningen blir beroende av alla omständigheter som hänför sig till det aktuella handlandet kommer bevisfrågor alltid att aktualiseras. De omständigheter som bevisats är vad som kommer att utgöra grunden för bedömningen av uppsåtet; de utgör materialet som kan tolkas. Hade gärningspersonens berättelse i NJA 1977 s. 630 – att offrets egna rörelser ledde till att kniven trängde in i hans kropp – godtagits, hade vår förståelse av gärningen naturligtvis blivit mycket annorlunda. Den bevisvärdering som avgör det konkreta händelseförloppet är således omedelbart relevant för bedömningen av uppsåtet, men det finns inte en specifik bevisproblematik kring uppsåtet som är skild från bevisfrågorna för det objektiva händelseförloppet.

Även om vi kan se att de konkreta gärningsomständigheterna i ett fall som NJA 1977 s. 630 inte lämnar något tvivel kring uppsåtet, så måste vi konstatera att så inte alltid är fallet. Ibland ger gärningsomständigheterna utrymme både för att konstatera uppsåt och att inte göra det. Först då finner vi oss i den tolkningssituation som utgör den specifika problematik som uppsåtet ställer oss inför.

För det tredje kan vi alltså konstatera att det är först genom distinktionen mellan regelföljande och tolkning som vi kan se den egentliga uppsåtsproblematiken, och denna får förstås som en tolkningsproblematik snarare än en bevisproblematik.

Många av de svårigheter som sammanhänger med uppsåt har alltså att göra med att det behandlats som en bevisfråga, samtidigt som bevissystematiken är illa rustad att redogöra för hur bedömningar av uppsåt egentligen går till. Genom att istället betona uppsåt som en tolkningsfråga, som varken kan reduceras till en rättsfråga eller en sakfråga, kan vi lösgöra debatten från många av dessa svårigheter. Samtidigt ställs vi inför nya problem som måste

beaktas, men som inte ryms inom detta arbete. I straffrätten är principen att man hellre ska fria än fälla central, och denna realiserar främst genom det högt ställda beviskravet att skuld ska vara ställd bortom rimligt tvivel. Men hur översätter vi dessa överväganden om uppsåtsbedömningen istället ses som en tolkningsfråga? Eller, annorlunda uttryckt, hur begränsas de möjliga tolkningarna av ett händelseförlopp för att principen att domstolen hellre ska fria än fälla ska få genomslag?

Om vi alltså har lyckats komma runt några av de problem som traditionellt sett sammanhängt med uppsåtet, så återstår andra problem att lösa. Men om filosofins uppgift är att, som Wittgenstein säger, ”visa flugan vägen ut ur flugfångstflaskan”¹⁹⁶, så har vi kanske i vart fall påbörjat den process genom vilken problemet kan upphöra att vara olösligt.

---

¹⁹⁶ Wittgenstein 2012, s. 120.

Käll- och litteraturförteckning

Lagtext

1 kapitel 2 § Brottbalken

Förarbete

SOU 1996:185 *Straffansvarets gränser*

Litteratur

Andenaes, Johs., *Alminnelig strafferett*, 4 utgåve, Universitetsförlaget, Oslo, 1997

Anscombe, G.E.M., *Intention*, 2nd ed, Blackwell, Oxford, 1966

Asp, Petter, *Uppsåtets nedre gräns – en efterlängtd sequel*, i: Juridisk Tidskrift nr. 2 2004/05 s. 385-396

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, Iustus, Uppsala, 2011

Austin, J. L., *How to do things with words*, Cambridge, 1975

Cavallin, Samuel, *Skuld*, Iustus förlag, Uppsala, 1999

Diesen, Christian, *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm, 1993

Ekelöf, Per Olof; Edelstam, Henrik; Heuman, Lars, *Rättegång IV*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009

Fogelin, Robert J, *Wittgenstein*, 2nd ed, Routledge, New York, 1987

Hart, H.L.A., *Punishment and Responsibility*, Oxford University Press, London, 1970

Heuman, Lars, *Sammanblandning av bevisfrågor och rättsfrågor vid underlåtenhetsansvar*, i: Svensk Juristtidning 2014, s. 357-386

Ingblad, Fredrik, *Brottslig karaktär? Brottskapacitetens betydelse vid uppsåtsprövningen*, i: Juridisk Tidskrift nr 4, 2000/01, s. 790-804

Jareborg, Nils, *Handling och uppsåt: en undersökning av doluslärans underlag*, Norstedt, Stockholm, 1969

- Jareborg, Nils, *Uppsåt och oaktsamhet*, Iustus Förlag, Uppsala, 1986
- Jareborg, Nils, *Essays in Criminal Law*, Iustus Förlag, Uppsala 1988
- Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag, Uppsala, 2001
- Kenny, Anthony, *Freewill and responsibility*, Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1978
- Kenny, Anthony, *Västerlandets filosofi*, Thales, Stockholm 2009
- Klami, H T; Sorvetulla, J; Hatakka M, *Att bevisa uppsåt: synpunkter på bevismekanismen inom dolusläran*, i: Tidskrift for Rettsvitenskap, årgång 101, 1988, Universitetsforlaget, Oslo, s. 387-404
- Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, 5:e upplagan, Institutet för Bank- och Affärsjuridik, Uppsala, 2009
- Lindblom, Per Henrik, *Processens arkitektur: Jakten på det slutliga bevismetat i ett funkishus med flera våningar*, i: *Vänbok till Torleif Bylund*, Iustus Förlag, Uppsala 2003
- Ryle, Gilbert, *The concept of mind*, Penguin, London, 2000
- Samuelsson, Joel, *Tolkning och utfyllning: Undersökningar kring ett förmögenhetsrättsteoretiskt tema*, Iustus, Uppsala, 2008
- Samuelsson, Joel, *Tolkningslärans gåta: en studie i avtalsrätt*, Iustus, Uppsala, 2011
- Schulte, Joachim, *Wittgenstein: An introduction*, State University of New York Press, Albany, 1992
- Searle, John R., *What is an intentional state?* i: *Mind*, New Series, Vol. 88, No. 349, 1979, s. 74-92
- Searle, John R., *Konstruktionen av den sociala verkligheten*, Daidalos, Göteborg, 1999
- Searle, John R., *Consciousness and language*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002
- Smiciklas, Martin, *Uppsåt i straffrätten – ur ett psykoanalytiskt perspektiv*, i: *Juridisk Tidskrift* nr 1, 1993/94, s. 261-276
- Strahl Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Norstedt, Lund, 1976

Thyrén, Johan C. W., *Principerna för en strafflagsreform del III*, Berlingska boktryckeriet, Lund, 1914

Träskman, Per Ole, *Kan gärningspersonens uppsåt bevisas med hållpunkter i sinnevärlden?* i: *Skuld och ansvar: Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson*, Iustus Förlag, Uppsala 1985

Ulväng, Magnus, *Likgiltighetsuppsåt*, i: *Svensk Juristtidning* 2005, s.1-17

Ulväng Magnus, *Uppsåt som rättsfaktum och bevistema*, i: *Festskrift till Per-Ole Träskman*, Norstedt Juridik, Stockholm, 2011

Von Wright, George Henrik, *Logik, filosofi, språk*, Bokförlaget Nya Doxa, 1993

Wittgenstein, Ludwig, *Major Works*, HarperCollins, New York, 2009

Wittgenstein, Ludwig, *Filosofiska Undersökningar*, Thales, Stockholm, 2012

Elektronisk källa

Berggren, Nils Olof m.fl., *Brottsbalken en kommentar* (1 juli 2014, Zeteo), kommentaren till 1 kap. 2 §. Hämtad den 4 januari 2015 från: www.zeteo.nj.se

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1912 s. 273

NJA 1975 s. 954

NJA 1977 s. 630

NJA 1985 s. 757

NJA 1994 s. 614

NJA 1996 s. 27

NJA 1996 s. 93

NJA 2002 s. 449

NJA 2002 s. 176

NJA 2004 s. 479

NJA 2009 s. 149

NJA 2012 s. 45